

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 81'25:[811.133.1+811.135.1](043.2)

IRINA BREAHNĂ

**CALCULUL INFERENȚELOR DIREȚIONALE ÎN LIMBILE
FRANCEZĂ ȘI ROMÂNĂ: ABORDĂRI TRADUCTOLOGICE**

621.05. SEMIOTICĂ; SEMANTICĂ; PRAGMATICĂ

Rezumatul tezei de doctor habilitat în filologie

Chișinău, 2021

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Traducere, Interpretare și Lingvistică Aplicată, Universitatea de Stat din Moldova.

Consultant științific:

Ludmila ZBANȚ, doctor habilitat în filologie, profesor universitar

Componența Comisiei de susținere publică:

Viorica MOLEA, președinte al CSP, dr. hab., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova;

Angela GRĂDINARU, secretar științific al CSP, dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova;

Sanda-Maria ARDELEANU, recenzent oficial, dr., DHC, prof. univ., Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România;

Rodica NAGY, recenzent oficial, dr., prof. univ., Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România;

Angela SAVIN-ZGARDAN, recenzent oficial, dr. hab., conf. univ., Universitatea Liberă Internațională din Moldova;

Inga DRUȚĂ, recenzent oficial, dr. hab., conf. cerc., AȘM, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”;

Ludmila ZBANȚ, membru al CSP, dr. hab., prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova.

Susținerea va avea loc la 26 octombrie 2021, ora 13.00, în ședința Comisiei de susținere publică din cadrul Universității de Stat din Moldova, str. M. Kogălniceanu 65, bloc 3, sala 201, MD-2009.

Teza de doctor habilitat și rezumatul pot fi consultate la biblioteca Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a ANACEC (www.cnaa.md).

Rezumatul a fost expedit la 23 septembrie 2021.

Secretar științific al CSP,

Angela GRĂDINARU, conf. univ., dr.

Consultant științific,

Ludmila ZBANȚ, prof. univ., dr. hab.

Autoare

Irina BREAHNĂ, conf. univ., dr.

CUPRINS

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
CONȚINUTUL TEZEI	13
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	59
BIBLIOGRAFIE	65
LISTA PUBLICAȚIILOR	69
ADNOTARE (în română, engleză, rusă)	72

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei abordate. Pragmatica și teoriile pragmatice reprezintă la ora actuală una dintre tendințele dominante în științele limbajului. Includerea subiectului locutor și a acțiunii sale prin vorbire asupra realității în sfera de investigare a limbajului a constituit un factor important în dezvoltarea și afirmarea domeniului pragmatic. O astfel de schimbare de paradigmă își are originea în reconceptualizarea limbii din instrument de codificare în instrument de reprezentare și de comunicare, cu incorporarea tuturor instanțelor și mediilor implicate. Integrarea locutorului și a relației sale cu interlocutorul în actul de semnificare prin limbă a generat inevitabil reflecții despre statutul cogniției umane în cadrul interacțiunilor lingvistice. În condițiile în care problematica sensului este centrală pentru lingvistica modernă, se impune imperativul de a determina locul și modul prin care acest sens este generat.

Grosso modo, felul în care teoriile pragmatice răspund la întrebarea respectivă permite să le divizăm în teorii lingvistice și teorii cognitive. În opinia noastră, o astfel de divizare, cum deseori este cazul în cercetarea științifică, are preponderent utilitate taxonomică, de organizare a domeniului, afectând însă valoarea sa explicativă vizavi de o gamă largă de fenomene, pe care le putem constata cotidian în comunicarea verbală. Totuși, nu putem nega faptul că teoriile cognitive au meritul de a reprezenta relația indisolubilă dintre cogniție și comunicare prin modele a căror plauzibilitate este fundamentată pe două fenomene centrale, în viziunea noastră: arhitectura minții umane și eșecul comunicării, altfel spus prin modele care permit să se depășească impasul în care s-a regăsit structuralismul, impas semnalat deja de poststructuralism.

Teoria pertinentei (TP), elaborată de D. Wilson și D. Sperber (1995), constituie o sursă de referință actuală pentru direcția cognitivă a pragmaticii, având calitatea de a oferi o viziune admisibilă, chiar verosimilă, a comunicării. Adoptând teza griceeană a subdeterminării lingvistice și modularismul fodorian al cogniției drept criterii explicative fundamentale, TP propune principiul pertinentei drept instrument regulator al comunicării verbale, reușind să explice cum oamenii comunică, dar și de ce comunicarea

umană se soldează uneori cu eșec. De asemenea, TP postulează dependența informației lingvistice de un șir de alte tipuri de informație, relevând importanța crucială a proceselor de contextualizare în derivarea sensului.

Modelul Inferențelor Direcționale (MID), elaborat sub conducerea lui J. Moeschler de „Grupul de cercetare privind referința temporală” de la Universitatea din Geneva (2000a), reprezintă o specificare a TP pentru domeniul temporalității. Aplicând principiile de bază ale TP, MID oferă un algoritm de calculare a modului în care subiectul locutor interpretează „mișcarea” temporală. Originalitatea și importanța MID rezidă în faptul că el ilustrează nu doar felul în care diferite surse și categorii de informație lingvistică și nonlingvistică interacționează în cadrul algoritmului respectiv, dar și felul în care informațiile respective constituie o ierarhie, unde anumite contribuții informaționale pot fi neglijate, în timp ce altele sunt determinante pentru procesul final de calculare a direcției temporale.

În aceste condiții, **importanța și originalitatea** lucrării noastre constă în faptul că am aplicat MID în limba română prin intermediul unui studiu experimental și am formalizat rezultatele obținute în cadrul unei subunități de traducere direcționale. Contribuția noastră este, prin urmare, dublă. În primul rând, am validat MID pe materialul unei limbi noi, confirmând în mare parte predicțiile sale, formulate inițial în baza limbii franceze. De asemenea, în contextul limbii române, aplicarea MID a permis să se ateste fenomene semnalate de alte cercetări lingvistice, din domenii diferite de pragmatică, și anume aoristizarea perfectului compus în română și valoarea de inversiune temporală obținută cu el. Contribuția proiectului nostru de cercetare s-a materializat și la nivelul metodei implementate. În timp ce validarea MID original s-a bazat pe intuițiile proprii ale autorului cercetător, validarea noastră în limba română a implicat un public de subiecți, locutori nativi de limbă română, ceea ce ne-a permis să diversificăm patternurile de interpretare a direcției temporale și să oferim studiului un caracter mai general și mai obiectiv.

În al doilea rând, am extrapolat rezultatele obținute (validarea MID într-o limbă diferită și elaborarea unei ierarhii specifice limbii române) în domeniul traducerii, propunând un model teoretic al subunității de traducere direcționale (sUTd). Traducerea, în calitate de formă particulară a comunicării interlingvistice, se înscrie natural în prevederile TP – o teorie a

comunicării și cogniției. În aceste condiții, algoritmul de calculare a inferenței direcționale se integrează în procesele mai generale care au loc în timpul traducerii și poate fi formalizat într-un model al unei unități de traducere (UT) subordonate.

Abordarea traductologică a MID reflectă o altă componentă actuală și importantă a investigației noastre. Este vorba de combinarea cercetării și activității didactice într-un demers inspirat din paradigma cercetare-acțiune. Reflecțiile noastre despre interacțiunea fenomenelor temporale din română și franceză au avut drept punct de plecare traducerile cursanților în cadrul programelor universitare de formare a traducătorilor. Deficiențele și lacunele depistate în textele traduse în română ne-au făcut să ne punem întrebări asupra cauzelor cognitive care stau la baza lor, în special, în contextul când lingvistica cognitivă, psiholingvistica și chiar gramatica generativă au arătat că problemele de evaluare a performanței nu pot fi reduse doar la fenomene de achiziție instituționalizată a normei. TP s-a dovedit a fi un cadru teoretic cu valoare descriptivă și explicativă suficient de general pentru a acoperi astfel de ocurențe de transgresare a normei, iar MID a oferit instrumentarul și metalimbajul necesar pentru tratarea subiectelor particulare legate de temporalitate.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. Dacă plasăm investigația noastră a temporalității în cadrul mai larg, extrapragmatic, al preocupărilor lingvistice, putem constata că subiectul timpului verbal, și mai larg, al raportului dintre timp și limbă, reprezintă, din cele mai vechi timpuri și până astăzi, un motiv de dezbateri. În sens larg, problematica timpului generează întrebări despre funcțiile limbii – este ea un instrument pentru a referi la obiectele din realitatea extralingvistică sau pentru a comunica despre realitatea respectivă? Apar întrebări și despre existența reală a timpului, independentă de reprezentarea sa lingvistică, sau despre construirea timpului prin intermediul limbii. În sens mai îngust, relația dintre timp și limbă se materializează în categoria timpului verbal. În acest context, dezbaterile lingvistice se înscriu în eforturile de a stabili liniile de demarcație între timp, aspect și mod al acțiunii, reflectând mijloacele prin care limbile individuale permit exprimarea temporalității extrinsece sau intrinsece semanticii verbului. Cu referință la limba română, mai mulți lingviști eminenți s-au pronunțat vizavi de

problematicile respective: E. Coseriu (1978), I. Iordan (1937), D. Irimia (1997), G. Ivănescu (1957), R. Zafiu (2013), C. Dimitriu (2002), N. Vișan (2006), A. Costăchescu (2019), C. Cemârtan (2015), E. Constantinovici (2007, 2013), A. Savin-Zgardan (2001) ș.a.

Deși cadrul teoretic ales pentru cercetarea noastră se plasează într-o paradigmă diferită de preocupările științifice semnalate *supra*, influența lor este simțitoare. Contribuțiile lui H. Reichenbach (1947), N. Beauzée (1767), J. Damourette și E. Pichon (1911-1940), G. Guillaume (1929), cercetările din cadrul semanticilor discursului (H. Kamp și C. Rohrer (1983), N. Asher și A. Lascarides (2003)) și cele din domeniul aspectualității (Z. Vendler (1957), D. Dowty (1986), H. Verkuyl (1993)) sunt puncte de referință care au modelat o viziune particulară asupra referinței temporale și asupra modului în care această referință este interpretată în procesul comunicării verbale. Lucrarea noastră, chiar dacă nu se plasează în continuitatea unei tradiții gramaticale și semantice *stricto sensu*, nu poate fi concepută totuși distinct de corpul de lucrări și de cadre teoretice care au precedat formularea TP, în general, și a MID, în particular.

Scopul lucrării rezidă, într-o primă etapă, în validarea experimentală a MID pe materialul limbii române și determinarea particularităților generate de calculul inferențelor direcționale în această limbă. Prin particularități ne referim la distribuția ierarhică a tipurilor de informație implicate în computarea direcției temporale și la modul de atribuire a trăsăturilor direcționale unui set definit de forme lingvistice din limba română. Într-o a doua etapă, ne propunem să plasăm calculul inferențial într-o perspectivă traductologică, prin formalizarea unei subunități de traducere direcționale.

Realizarea scopului descris mai sus se va obține prin prisma următoarelor **obiective de cercetare**:

- să identificăm principalele problematice legate de subiectul temporalității în cadrul lingvisticii și filosofiei limbii, din cele mai vechi timpuri și până la ora actuală, atât pe plan local, cu referință la limba română, cât și pe plan internațional;
- să stabilim în baza căror teorii și/sau școli de gândire a fost elaborat MID; cum pragmatica postgriceeană și TP au contribuit la fundamentarea sa teoretică, dar și în ce măsură modelul s-a definit în antiteză cu structuralismul

și lingvistica textuală, valorificând simultan orientările mentaliste din gramatica tradițională;

- să descriem principiile de bază ale MID, algoritmul și ierarhia informațională pe care acesta le preconizează pentru interpretarea direcției temporale în comunicarea verbală (calculul inferențelor direcționale);
- să elaborăm designul experimental pentru validarea MID în limba română: construirea itemilor experimentali, formularea ipotezelor și stabilirea protocolului de desfășurare a celor două etape de interpretare;
- să desfășurăm prima etapă de validare experimentală a MID, cu participarea unui eșantion de subiecți locutori nativi de limbă română, care trebuie să atribuie direcții inferențiale unui set de configurații cu ordine temporală directă și ordine temporală inversă;
- să desfășurăm a doua etapă de validare experimentală a MID, în care interpretăm rezultatele obținute în prima etapă, identificând particularitățile calculului inferențial în limba română și determinând implicațiile teoretice ale acestuia din punct de vedere pragmatic și traductologic;
- să demonstrăm prin referințe teoretice și empirice în ce mod TP și MID, în calitate de specificare a TP, pot avea valoarea explicativă și descriptivă pentru fenomene legate de comunicarea verbală interlingvistică (traducere);
- să extrapolăm rezultatele obținute în urma validării MID în limba română la domeniul traductologiei, prin avansarea unui model teoretic de subunitate de traducere direcțională (sUTd);
- să definim trăsăturile fundamentale ale subunității de traducere direcționale propuse;
- să formalizăm subunitatea de traducere direcțională propusă în cadrul unui model structural și funcțional;
- să propunem căi prin care subunitatea de traducere direcțională poate fi corelată cu noțiunea de „greșeală de traducere” și/sau aplicată independent într-un context didactic de formare a traducătorilor.

Proiectul nostru științific conține două seturi de **ipoteze**, corelate cu cele două dimensiuni evocate în scopul cercetării. Primul set de ipoteze, pe care le numim **ipoteze experimentale**, ține nemijlocit de verificarea experimentală a MID în limba română și de implicațiile teoretice ale rezultatelor validării în ceea ce privește un algoritm al calculului inferențial în română. Prin urmare, validarea empirică a MID are drept obiectiv să confirme sau să infirme

următoarele **ipoteze aparținând validării originale a modelului (în franceză)**:

1. *Principiul A*: informațiile contextuale sunt mai puternice decât informațiile lingvistice.
2. *Principiul A (amendat)*: o ipoteză contextuală poate fi construită în baza unei reguli conceptuale, doar dacă regula conceptuală nu este blocată de o informație procedurală (timpuri verbale, conectori).
3. *Principiul B*: informațiile procedurale sunt mai puternice decât informațiile conceptuale.
4. *Principiul C*: informațiile procedurale propoziționale sunt mai puternice decât informațiile procedurale incorporate morfologic.
5. *Principiul D*: o trăsătură puternică domină o trăsătură slabă sau o secvență de trăsături slabe.
6. *Principiul E*: o trăsătură slabă sau o secvență de trăsături slabe trebuie să fie validate de o trăsătură puternică.

Și următoarele **ipoteze adiționale**:

7. În limba română modernă, trăsăturile direcționale ale perfectului simplu (PS) și ale mai-mult-ca-perfectului (MMP) sunt latente și devin active, doar când alte trăsături direcționale le confirmă. Invocând un principiu de optimalitate, vom spune că trăsăturile PS și MMP nu vor intra în conflict cu alte informații conceptuale și/sau procedurale. Prin urmare, nu vor impune acomodări pragmatice.
8. Fenomenul postulat de ipoteza 7 are drept cauze unul sau mai multe dintre procesele următoare:
 - a) asemănarea formală dintre PS și MMP, amplificată de achiziționarea târzie a celor două timpuri;
 - b) costurile înalte de procesare a MMP și a PS, explicate parțial de clauza precedentă;
 - c) semantica de bază a MMP ține mai mult de ideea de distanță, el fiind în acest sens similar PS în relația sa cu momentul enunțării. Valoarea sa nu este propriu-zis temporală, ci mentală (Söhrman 2009);
 - d) aoristizarea perfectului compus (PC).
9. Variația gradului de contingență și de contiguitate al unei relații cauzale va influența funcționarea principiului A (amendat).

Verificarea subipotezelor 8a) și 8b) implică verificarea ipotezei intermediare conform căreia cuplul PC-MMP ar trebui să permită o interpretare mai dificilă a trăsăturii direcționale a MMP, în comparație cu cuplul PS-MMP.

Al doilea set de ipoteze, pe care le numim **ipoteze teoretice**, își au originea în postularea unei potențiale subunități de traducere direcționale și țin nemijlocit de structura și funcționarea acesteia:

1. sUTd constituie un proces inferențial specializat, subordonat ierarhic procesului inferențial general care produce forma propozițională a enunțului. sUTd reflectă dinamica temporală a discursului și în această capacitate reprezintă o structură informațională pasibilă de a fi o componentă esențială a similarității interpretative.
2. Calculul inferenței direcționale are loc în timpul procesului de traducere și este afectat de aspectele cognitive ale acesteia în calitate de formă particulară de comunicare. sUTd, prin urmare, este o unitate de proces.
3. sUTd este un concept universal translingvistic, deoarece conținutul său poate fi definit în termeni de informații procedurale și conceptuale purtătoare de trăsături direcționale, iar mecanismul său fundamental de funcționare este în esență inferențial, de natură pragmatică.
4. Calculul inferențial, aflat la baza sUTd, este dependent de performanța cognitivă a traducătorului, ipotezele contextuale fiind accesibile în virtutea unui efort de memorie, de imaginație sau de deducție. Prin urmare, în didactica traducerii, subiectele legate de temporalitate trebuie să fie abordate în plan sintagmatic, cu incorporarea acelor instrumente de conceptualizare și modelare teoretico-didactică care includ nu doar dimensiunea normativă, ci și pe cea cognitivă a comunicării umane.
5. Greșeala de traducere are potențialul de a se transforma din instrument de sancționare în cale de acces spre motivațiile cognitive ale subiectului traducător antrenat în procesul de comunicare interlingvistică.

În concordanță cu ipotezele de cercetare și scopul științific, **semnificația teoretică** a lucrării noastre rezidă, în primul rând, în validarea experimentală a MID și în confirmarea faptului că acest model teoretic este valabil în afara particularităților unei singure limbi: interpretarea dinamicii temporale în limba română corespunde algoritmului general de calcul inferențial preconizat de MID. În același timp, sunt demonstrate și principiile de bază ale

TP, și anume faptul că comunicarea verbală este guvernată de principiul pertinentei, bazat pe un echilibru al eforturilor de procesare depuse de locutori și al efectelor de sens obținute drept rezultat. În al doilea rând, considerăm importantă formalizarea calculului inferențial direcțional într-un model al unei subunități de traducere – parte componentă a proceselor inferențiale generale ce se produc în timpul comunicării interlingvistice.

Sinteza metodologiei de cercetare. Din punct de vedere teoretic, drept cadru de referință general pentru lucrarea de față a servit TP (Sperber, Wilson 1995), care reprezintă o teorie a comunicării umane de inspirație postgriceeană și de orientare cognitivistă. Pentru tratarea dinamicii temporale a fost aplicată o specificare a TP, și anume MID (Moeschler 2000a), iar pentru abordarea aspectelor legate nemijlocit de dimensiunea traductologică a calculului inferențial ne-am referit la teoria traducerii bazată pe TP în formularea lui E.-A. Gutt (2014). Respectiv, am optat pentru o continuitate a cadrului teoretic în investigarea tuturor componentelor ce constituie obiectul nostru de cercetare.

Din punct de vedere aplicativ, verificarea MID pe un corpus în limba română se înscrie într-un demers ipotetico-deductiv de validare pe cale experimentală a unei construcții teoretice deja existente.

Deoarece, spre deosebire de studiile cantitative, cele calitative își propun să urmărească comportamentele individuale și procesele care duc la îndeplinirea unei sarcini, în contextul cercetării de față, am privilegiat interpretarea calitativă a rezultatelor obținute în urma performanței subiecților în cadrul experimentului. Considerăm că este util, în special în cercetări axate pe raportul dintre competență și performanță, de acordat un spațiu de expresie, directă sau indirectă, locutorilor propriu-zisi. Am optat astfel pentru o abordare eclectică semi-invazivă, îmbinând tehnici calitative și cantitative. Respectiv, datele cantitative nu au fost un scop în sine, ci doar o etapă intermediară întru evidențierea unor fenomene majoritare, dar fără a le ignora pe cele minoritare. Stabilirea unor raporturi numerice are, prin urmare, o valoare descriptiv-argumentativă. Performanța participanților, inclusiv comentariile lor, au fost supuse unor analize de conținut, în scopul de a testa intuițiile noastre cu privire la un șir de fenomene legate de temporalitate în limba română.

Concluziile la care am ajuns în urma celor două etape de validare-interpretare au fost supuse ulterior unui demers inductiv în scopul de a formaliza un model traductologic de subunitate de traducere de natură temporal-direcțională. Adicional, am prezentat rezultatele mai multor studii empirice care au implicat direct sau indirect testarea prevederilor TP, inclusiv cu referire la traducere, deoarece unul dintre obiectivele centrale ale proiectului nostru a constat în a corobora formalizarea unei sUTd cu dovezi empirice, obținute atât din testarea TP, precum și din validarea ipotezelor elaborate în cadrul aplicării TP în cercetările privind procesul traducerii (CPT). Acest obiectiv se explică prin intenția noastră de a conferi sUTd nu doar o dimensiune teoretică, dar și o dimensiune didactică. Și, dacă în primul caz, consecințele speculațiilor teoretice nu părăsesc domeniul dezbaterilor academice, cel de-al doilea caz antrenează direct responsabilitatea cercetătorului. Am considerat, drept urmare, că verosimilitatea și coerența teoretică a TP, precum și a CPT bazate pe TP, trebuie să fie însoțite de plauzibilitate practică, chiar dacă aceasta nu poate fi evaluată decât indirect.

În relație directă cu metodologia de cercetare și cadrul teoretic ales se află și metalimbajul utilizat în lucrarea de față. Din motiv că TP, cât și investigațiile științifice bazate pe TP, au pătruns relativ recent în spațiul românofon, o bună parte a instrumentarului conceptual nu s-a stabilizat pe deplin din punct de vedere terminologic. Numeroase noțiuni fundamentale pentru TP nu au intrat încă în metalimbajul standard al terminologiei lingvistice românești. Din aceste considerente, am optat pentru surse științifice, redactate sau traduse în română, în scopul de a identifica noțiunile echivalente și de a construi metalimbajul obiectului investigat. Drept referințe principale au servit: „Dicționar enciclopedic de pragmatică” (Moeschler, Reboul 1999), „Pragmatica lingvistică. Teorii, dezbateri, exemple” (Costăchescu 2019), Pragmatica discursului (Reboul, Moeschler 2010). Trebuie să subliniem totuși că, în cazul unor noțiuni, termenii corespondenți în română diferă de la o sursă la alta, iar uneori chiar și în cadrul aceleiași surse. Este în special cazul „Dicționarului enciclopedic de pragmatică”, la a cărui traducere a lucrat un grup de lingviști români. În condițiile în care echivalentele propuse de cele trei surse nu coincideau, am venit noi înșine cu propuneri de traducere. Considerăm acest demers justificat în măsura în care

terminologia respectivă nu este pentru moment normalizată, iar propunerile noastre nu contravin câmpului conceptual al cadrului teoretic ales.

Volumul și structura tezei. Teza conține adnotări în limbile română, franceză și rusă, lista tabelelor, lista figurilor, lista abrevierilor, glosar de termeni, introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 328 de titluri, 3 anexe, 265 de pagini de text de bază, 7 figuri, 21 de tabele.

Cuvinte-cheie: inferență, Modelul Inferențelor Direcționale (MID), calculul inferențelor direcționale, Teoria pertinentei (TP), efort cognitiv, efect contextual, context, ipoteză contextuală, informație conceptuală, informație procedurală, unitate de traducere, traducere, timp verbal, referință temporală, subdeterminare lingvistică.

CONȚINUTUL TEZEI

În vederea realizării scopului și obiectivelor fixate în proiectul științific de față, precum și pentru verificarea ipotezelor de cercetare, demersul nostru de investigare a fost structurat în patru capitole, fiecare dintre ele fiind axat pe un aspect particular al obiectului științific abordat.

În **capitolul 1**, „Timp și referință temporală în limbă”, propunem o sinteză a problematizărilor care au definit domeniul temporalității în limbă. Recurgem la o expunere retrospectivă pentru a indica în ce măsură dezbaterile privind temporalitatea, în general, și timpul verbal, în particular, au evoluat de la reflecțiile platoniene și categoriile aristotelice despre funcțiile timpului verbal până la discuțiile curente despre relația dintre realitate și limbaj în filosofia limbii sau dintre cogniție și limbă în lingvistica cognitivă, în psihomecanica guillaumiană, în abordările mentaliste ale lui N. Beauzée sau în cele ale lui J. Damourette și E. Pichon. Cu referire nemijlocit la limba română, insistăm în primul rând asupra contribuțiilor științifice care studiază fenomenele de timp, aspect, mod al acțiunii și concordanță a timpurilor, deoarece ele corelează direct cu unele dintre obiectivele și ipotezele noastre, și anume în raport cu statutul formelor temporale ale trecutului în română, precum și cu dinamica temporală exprimată prin intermediul lor.

În cadrul primului capitol, indicăm, de asemenea, cum se plasează MID în raport cu poziții și cadre teoretice influente din secolul XX, explicând de ce abordările structuraliste, precum și cele adoptate de lingvistica textului și de semanticile discursului, sunt considerate, din perspectiva MID, prea restrictive pentru a descrie și explica întreaga gamă de fenomene generate de exprimarea și interpretarea timpului în limbă. Pentru a completa tabloul premiselor care au contribuit la cristalizarea MID, descriem și în ce măsură lucrările de gramatică tradiționale (de orientare mentalistă) au influențat reflecția teoretică ce a stat la baza elaborării modelului.

În încheierea capitolului, consacram câteva pasaje gândirii filosofice și lingvistice a lui E. Coseriu, pentru a puncta cu referință la filologia autohtonă cum subiectele reflectate în acest capitol au fost abordate și explorate în impunătorul corpus de lucrări coșeriene.

Primul capitol ilustrează astfel cum subiectul timpului și al referinței temporale în limbă reflectă plenar direcțiile de dezvoltare a lingvisticii și, mai general, a științelor limbajului. Abordările structurale și cele inspirate din lingvistica textului au promovat viziuni ale timpului verbal în care acesta nu avea atât o valoare referențială, cât una funcțională, de delimitare a două planuri discursive: *istorie* și *discurs* la E. Benveniste (1966), *povestire* și *comentariu* la H. Weinrich (1973). Paradigma structurală și, respectiv, cea textuală, adoptate în lucrările lui E. Benveniste și H. Weinrich, au fost considerate inadecvate de către unii pragmaticieni, deoarece nu au forță descriptivă și explicativă, atunci când sunt confruntate cu un șir de fenomene de temporalitate ca povestiri la persoana întâi cu *passé simple*, stilul indirect liber, funcționarea formelor de *conditionnel* în franceză, coprezența deicticelor temporale și a *imparfait* etc. Cu toate acestea, impasul descriptiv și explicativ poate fi depășit recurgând la descrierile oferite timpurilor verbale de gramaticile tradiționale, în special de gramaticile autorii cărora au promovat o abordare mentalistă: N. Beauzée (1767), J. Damourette și E. Pichon (1911-1940). Meritul gramaticilor tradiționale, printre care sunt și lucrări fundamentale recente, rezidă în a privilegia funcția referențială a limbii, ceea ce concordă cu pragmatica radicală, precum și cu direcțiile pragmaticii formaliste și cognitiviste, de orientare descriptivistă. Pentru acest grup de teorii și abordări, funcția de reprezentare este primară în raport cu funcția comunicațională, privilegiată de teoriile și orientările de tradiție și

inspirație structuralistă. În acest context, contribuțiile lui H. Reichenbach despre coordonatele temporale și ale lui Z. Vendler despre clasele aspectuale au furnizat un set de concepte fundamentale pentru analiza semantică și pragmatică a temporalității. Semanticile discursului, în special DRT și SDRT, au făcut să avanseze cercetările în domeniul referinței temporale, dar s-au confruntat, în același timp, cu dificultăți, în măsura în care au integrat sau nu interfața cu pragmatica.

Referitor la statutul temporalității și al timpului verbal în limba română, fără a pretinde la vreun principiu de exhaustivitate, ne-am referit la contribuții ale cercetătorilor din spațiul român sau la investigații despre limba română, care au abordat problematici legate de timpul verbal, clasele aspectuale și aspect. Am prezentat și câteva puncte de vedere privind fenomenul concordanței timpurilor în română, ca expresie a relațiilor cronologice dintre predicării. Cercetările privitoare la statutul perfectului simplu și al perfectului compus în limba română modernă au revelat fenomene importante legate de valorile temporale și aspectuale ale acestor două forme. Subiectul aspectului în limba română continuă să opună cercetători de pe ambele maluri ale Prutului, atât în contextul definirii conceptului în cauză, cât și în contextul atestării sale în română.

Observăm că Modelul Inferențelor Direcționale (MID) reprezintă o construcție teoretică care se definește, pozitiv și negativ, în raport cu o lungă tradiție filosofică, gramaticală, retorică, semantică etc. în investigarea timpului și a temporalității în limbă. Din aceste considerente, o prezentare a modului în care MID concepe interpretarea referinței temporale, inclusiv în limba română, nu poate recurge doar la principiile interne de funcționare a modelului. Definirea unui obiect poate porni, în egală măsură, de la ceea ce este acest obiect, precum și de la ceea ce el nu este. În plus, gândirea științifică se înscrie mereu într-un continuum al ideilor, al conceptelor și al cadrelor teoretice, fie integrându-le, la un moment dat, prin elaborare și generalizare, fie respingându-le prin formularea unor noi principii descriptive și explicative. În același mod, MID poate fi considerat o etapă nouă în evoluția abordărilor științifice ale temporalității, etapă care a valorificat sau a revalorificat, pe de o parte, anumite prevederi existente, iar pe de alta – s-a plasat în opoziție cu un șir de cadre și modele consacrate.

Într-o perspectivă și mai generală, nici pragmatica secolului XXI nu este un program de cercetare uniform sau un set convergent de principii teoretice și obiective științifice. Unele dintre aceste orientări, cum ar fi pragmatica integrată, sunt considerate de fapt incompatibile cu domeniul lingvisticii, așa cum se reflectă, de exemplu, în poziția lui E. Coseriu.

Dacă primul capitol își propune să realizeze o sinteză la tema temporalității în limbă și să traseze liniile de demarcație din cadrul științelor limbajului, în scopul de a determina locul MID dintr-un punct de vedere extern, **al doilea capitol**, „De la modelul codului la modelul inferenței: comunicarea intra- și interlingvistică”, este menit să descrie premisele elaborării MID din interiorul paradigmei definite de TP și să pună bazele metodologice care servesc ulterior la elaborarea designului experimental și la fundamentarea principiilor de interpretare a datelor empirice și la formularea criteriilor de validare a ipotezelor experimentale și teoretice. Întru realizarea acestui obiectiv, stabilim drept punct de plecare lucrările filosofului britanic P. Grice (1957, 1989/1991) pentru a continua cu prevederile TP, care se definește drept o teorie postgriceeană, deoarece principiile care constituie osatura teoretică a MID sunt derivate direct din pragmatica griceeană și TP. În acest sens, sunt specificate conceptele de *inferență*, *semnificație nonnaturală* și „*brițul lui Grice*”, *maxime conversaționale*, printre care și cea de *pertență*, *Principiul Cognitiv al Pertinenței* și *Principiul Comunicativ al Pertinenței*.

Impactul teoriei griceene asupra lingvisticii a fost unul revoluționar. Variația în uz a semnificațiilor expresiilor lingvistice a fost explicată prin semnificațiile „secundare”, adică prin implicaturile conversaționale, sau prin implicaturile convenționale atașate formelor lingvistice. Meritul principal al teoriei lui P. Grice constă astfel în simplificarea descrierii semantice, explicând variațiile de sens prin intermediul principiilor pragmatice generale.

TP a dezvoltat ideile de bază ale lui P. Grice într-un model explicativ al comunicării inferențiale. Au fost revăzute, în termeni psihologici realiști, probleme de bază ca: informația comună accesibilă interlocutorilor; utilizarea informației partajate în comunicare; definirea pertinenței și rolului său în comunicare. Cei doi piloni ai TP – Principiul Cognitiv al Pertinenței (cogniția umană tinde spre maximizarea pertinenței) și Principiul Comunicativ al Pertinenței (orice stimul ostensiv comunică prezumția propriei pertinențe

optimale) – fundamentează o procedură practică pentru toate sarcinile pragmatice necesare pentru a infera ce a vrut să spună locutorul (dezambiguizare, determinarea referenților, interpretarea elipselor etc.). Comunicarea verbală, în calitate de formă complexă de comunicare, combină astfel modelul codificare-decodificare și modelul inferențial. TP concepe comunicarea prin intermediul codului lingvistic drept un proces nonautonom, subordonat procesului inferențial. Procesul inferențial, pe de altă parte, este autonom. El funcționează relativ în același mod, indiferent de faptul dacă este sau nu combinat cu comunicarea prin cod. Totuși, în lipsa comunicării prin cod, randamentul său este mai slab. Comunicarea prin cod este lingvistică, semnalele acustice sau grafice fiind utilizate pentru a comunica reprezentări semantice. Acestea, odată recuperate prin decodificare, reprezintă o sursă de ipoteze și probe pentru al doilea tip de proces comunicativ – procesul inferențial. Ipoteza TP este că sistemul lingvistic, format din fonologie, sintaxă și semantică, este un sistem de intrare, pe când inferențele pragmatice țin de sistemul central. Interpretarea unui enunț de către destinatar se realizează astfel în trei etape succesive: o etapă transductivă, în care stimulii lingvistici sunt transformați de transductori pentru a fi interpretați de sistemul de intrare lingvistic; o etapă de decodificare lingvistică, în urma căreia se obține forma logică; și o etapă de procesare centrală, unde forma logică este saturată, prin intermediul contextului și mecanismului deductiv, obținându-se o formă propozițională completă, datorită căreia se pot produce efectele contextuale ale enunțului (Moeschler, Auchlin 1997, p. 175-176).

Forma logică reprezintă o secvență structurată de concepte și se limitează la condițiile de adevăr care reies din procesul lingvistic de interpretare a enunțurilor. Opoziția formă logică/formă propozițională reflectă opoziția modul lingvistic/sistem central și justifică caracterul incomplet al formei logice.

În TP, conceptele, ca și formele logice care le conțin, sunt obiecte psihologice. Formal, fiecare concept constă dintr-o adresă sau etichetă, iar informația stocată la această adresă în memorie poate face parte din trei categorii distincte: logică, enciclopedică sau lexicală. Informația logică a unui concept descrie o regulă sau un set de reguli deductive, declanșate de prezența conceptului într-o formă logică. Informația enciclopedică conține informații despre extensia sau/și denotația conceptului, dar și informații pe care

subiectul le-a stocat la această adresă. Respectiv, intrările enciclopedice pot varia în timp, precum și de la un individ la altul. În fine, intrarea lexicală conține informație despre echivalentul lingvistic al conceptului (categorie gramaticală, forma fonologică etc.) (Sperber, Wilson 1995, p. 86-88).

Am indicat mai sus că forma logică este îmbogățită prin intermediul contextului și mecanismului deductiv, obținându-se o formă propozițională completă. Contextul, în TP, este definit ca un ansamblu de ipoteze, adică reprezentări cu formă propozițională considerate adevărate sau probabil adevărate. Contextul se construiește enunț cu enunț și nu este dat prin situația de enunțare. Destinatarul accede la informațiile care constituie contextul fie pentru că le percepe (îi sunt manifeste într-un mediu fizic), fie pentru că ele au făcut obiectul procesării enunțurilor precedente, fie pentru că sunt inferabile, fie pentru că are acces la ele prin intermediul intrărilor enciclopedice ale conceptelor care apar în forma logică. Contextul este astfel un subansamblu al informațiilor disponibile destinatarului în mediul cognitiv mutual al locutorului și auditorului. Aceste informații alimentează mecanismul deductiv (procesele computaționale) și produc, împreună cu forma logică, forma propozițională și efectele contextuale (Moeschler, Auchlin 1997, p. 177).

Tot în acest capitol, ne-am propus să ilustrăm în baza căror criterii și prevederi teoretico-empirice, TP poate fi aplicată în domeniul traducerii, iar validarea MID în română poate furniza rezultate extrapolabile în domeniul unității de traducere. În vederea realizării scopului respectiv, oferim o scurtă incursiune în evoluția cercetărilor traductologice, pentru a indica care este locul, dar și avantajele TP în raport cu alte abordări ale traducerii. De asemenea, arătăm în ce mod aspectele pragmatice și cognitive ale traducerii justifică ideea că o teorie generală a comunicării este suficientă pentru a explica fenomenul traducerii. În plus, ne referim la direcții de cercetare care au permis actualizarea și completarea paradigmei propuse de E.-A. Gutt pentru domeniul traducerii, inclusiv din punct de vedere metodologic.

Deoarece traducerea poate fi concepută ca o funcție definită de două variabile – comunicare și cogniție, este justificată o abordare a traducerii în acord cu principiul pertinentei. Investigarea traducerii în cadrul TP oferă o bază teoretică solidă, în care factorul individual (cognitiv) și factorul sociocultural (contextul) stau la baza producerii de sens. În timpul ce actul

traducerii este în esență tributar proceselor cognitive, evenimentul traducerii reflectă latura comportamentală, influențată de factori sociali, economici, politici, culturali etc. În aceste condiții, se poate concilia o viziune a traducerii în cadrul TP cu ideea unui domeniu independent pentru cercetarea traducerii. TP permite să explicăm de ce, în pofida unei mari variații la nivelul actualizării obiectului de studiu al traductologiei, acest obiect este totuși unic. Ceea ce particularizează cercetarea traducerii, în raport cu cercetarea altor practici care utilizează limbajul, este anume investigarea evenimentului de traducere, sau mai general, investigarea modului în care se construiește contextul în cadrul căruia are loc actul de traducere. Traducerea prin prisma TP este descrisă în dubla ipostază de act și de eveniment. În acest mod, se asigură o continuitate a ideilor din paradigma comunicativă în cea cognitivă și se valorifică statutul traducătorului în calitate de actor principal al acțiunii prin limbaj. TP și abordarea traducerii în cadrul TP sunt programe de cercetare care investighează competența ființelor umane de a comunica unele cu altele. Textele-sursă și țintă joacă un rol important, dar servesc, în primul rând, în calitate de surse pentru date care permit să se emită un șir de presupuneri despre facultățile mintale implicate în procesul de traducere. Odată ce aceste facultăți sunt înțelese, este posibil de înțeles nu doar relația dintre input și output, dar și, mai important, efectele comunicative pe care acestea le au asupra destinatarilor. Traducerea bazată pe TP se concentrează primordial pe compararea interpretărilor, și nu pe reproducerea cuvintelor, construcțiilor lingvistice sau a trăsăturilor textuale.

În traducere, forma propozițională a enunțului, adică textul tradus, este o interpretare a unui gând al locutorului, adică al traducătorului, care este o interpretare a unui gând atribuit cuiva care l-a exprimat într-o altă limbă, adică în limba originalului. Consecința principală a acestui mod de a localiza traducerea în cadrul TP este că, în ultimă instanță, traducerea reprezintă un proces de comunicare între traducător și publicul-țintă. Deoarece interpretarea unui enunț constă dintr-un set de ipoteze pe care acesta trebuie să le transmită, în abordarea lui A.-E. Gutt, două interpretări sunt similare în măsura în care transmit aceleași ipoteze. Această stare a lucrurilor permite ca *similaritatea interpretativă* dintre enunțuri să fie concepută drept un continuum, definit la o extremitate de situația în care nu se atestă nicio similaritate, adică nicio ipoteză nu este împărțită, iar la cealaltă extremitate, similaritatea

interpretativă este completă – toate ipotezele sunt împărtășite (2014, p. 36-46).

În activitatea traducătorului, natura mediului cognitiv, în baza căruia se construiește contextul, și raportul fizic dintre interlocutori în acest mediu cognitiv mutual sunt elemente care afectează semnificativ modul în care interacționează inputul lingvistic, mecanismul deductiv și contextul. Rezultatele obținute empiric de către F. Alves *et al.* coroborează indirect unele previziuni ale MID, în special statutul informației conceptuale și procedurale, precum și unele dintre interpretările noastre ale rezultatelor generate de validarea MID în limba română. Dacă luăm în considerație că MID reprezintă cadrul teoretic principal în baza căruia elaborăm un model al unei UT direcționale, importanța descoperirilor experimentale realizate de F. Alves *et al.* este incontestabilă, justificând necesitatea de a apela la noțiunea de UT în calitate de instrument descriptiv și explicativ pentru procesele care au loc în actul traducerii.

Capitolul 3, „Modelul Inferențelor Direcționale în limbile franceză și română” descrie cum s-a realizat elaborarea și validarea MID în baza limbii franceze, precum și implicațiile teoretice ale MID pentru determinarea dinamicii temporale în limba respectivă. Este prezentată structura ierarhizată a modelului și diversele sale componente. În continuare, sunt identificate etapele necesare pentru revalidarea MID și determinarea modului în care calculul inferențial se produce în limba română. Conținutul capitolului se axează pe argumentarea pertinentei metodologice a studiilor empirice în științele limbajului și traductologie, precum și pe elaborarea nemijlocită a tuturor componentelor prevăzute de designul experimental. Ne-am concentrat preponderent pe identificarea și justificarea criteriilor în baza cărora sunt construiți itemii experimentali: valorile temporal-aspectuale ale timpurilor limbii române reținute pentru studiu; relația de cauzalitate dintre predicate; alegerea conectorilor; formularea construcțiilor de tip „fillers”; conceperea grilelor de interpretare. De asemenea, sunt formulate ipotezele experimentale, a căror verificare sau infirmare reprezintă obiectivul principal al aplicării MID în română. Tot aici descriem protocolul de desfășurare pentru fiecare dintre cele două etape de validare (faza I și faza a II-a), argumentând necesitatea de a diviza studiul în două etape de interpretare: prima cu implicarea unui

eșantion de subiecți locutori nativi de română, iar a doua doar cu implicarea cercetătorului.

MID este construit pe o concepție dinamică a interpretării enunțurilor și pe o viziune dinamică a timpului. Acest principiu de dinamică temporală este numit „inferență direcțională”. Când sunt procesate enunțuri care reprezintă evenimente, scopul mecanismului de interpretare nu constă doar în a localiza evenimentul pe axa temporală, dar și de a determina dinamica temporală a enunțului. Prin interpretarea unui discurs se va stabili dacă evenimentul în curs: 1) face timpul să avanseze; 2) face timpul să regreseze; 3) nu face timpul nici să avanseze, nici să regreseze. Primul caz ilustrează o inferență *înainte* (IAV), al doilea o inferență *înapoi* (IAR), al treilea o indeterminare temporală (IT) (Moeschler 2000a, p. 58-59).

Postulatul inițial al MID, bazat pe previziunile TP, este că inferențele direcționale sunt rezultatul combinării informațiilor contextuale cu informațiile lingvistice. Altfel spus, cele două tipuri de inferență, precum și IT nu se obțin doar prin decodificare lingvistică. În aceste condiții, MID își propune să arate în mod explicit care sunt principiile de interpretare a relațiilor discursului și care este natura acestor relații.

Ipozeza MID este că determinarea referinței temporale a enunțului nu este doar rezultatul calculului lingvistic, dar și al aportului crucial adus de ipotezele contextuale, indiferent de faptul dacă acestea sunt accesibile sub formă de premise implicite. În TP, premisele implicite, ca și concluziile implicite, sunt tipuri de implicaturi. Concluziile implicite sunt deduse din explicatura enunțului și context. Premisele implicite sunt furnizate de destinatar, prin extragerea lor din memorie sau prin construirea lor în urma dezvoltării unor ipoteze extrase din memorie (Sperber, Wilson 1995, p. 195). Informațiile care se află la baza premiselor au diferite origini: mediul fizic, enunțurile procesate anterior, dar și informațiile accesibile *via* intrările enciclopedice ale conceptelor codificate lingvistic (Moeschler 1999, p. 6).

Pe lângă această distincție între contribuția informațiilor contextuale și contribuția informațiilor lingvistice, MID preia din TP și distincția dintre informație conceptuală și informație procedurală (Blakemore 1987). Altfel spus, MID operează o diviziune a muncii între informația lingvistică care codifică concepte și informația lingvistică care codifică proceduri.

Deoarece MID vizează în primul rând informațiile transmise de datele lingvistice și contextuale privind direcția timpului, în cadrul Modelului se adoptă o poziție minimalistă față de diferența de conținut dintre informațiile conceptuale și procedurale. În schimb, aceste diferențe de conținut sunt utilizate plenar pentru a formula principiile ierarhice pe care se bazează MID, și anume (Moeschler 2000a, p. 64):

Principiul A: informațiile contextuale sunt mai puternice decât informațiile lingvistice.

Principiul A (amendat): o ipoteză contextuală poate fi construită în baza unei reguli conceptuale, doar dacă regula conceptuală nu este blocată de o informație procedurală (timpuri verbale, conectori).

Principiul B: informațiile procedurale sunt mai puternice decât informațiile conceptuale.

Principiul C: informațiile procedurale propoziționale sunt mai puternice decât informațiile procedurale incorporate morfologic.

Principiul D: o trăsătură puternică domină o trăsătură slabă sau o secvență de trăsături slabe.

Principiul E: o trăsătură slabă sau o secvență de trăsături slabe trebuie să fie validate de o trăsătură puternică.

Principiile D și E introduc opoziția dintre trăsături slabe și trăsături puternice. Dacă corelăm această distincție cu cele două direcții, obținem patru tipuri de trăsături direcționale cu care operează MID:

1. [iav] trăsături slabe *înainte*;
2. [IAV] trăsături puternice *înainte*;
3. [iar] trăsături slabe *înapoi*;
4. [IAR] trăsături puternice *înapoi*.

În continuare, MID atribuie fiecărui tip de informație implicată în calcularea inferențelor direcționale un tip de trăsătură, obținând următoarea ierarhie în termeni de forță (Figura 1):

Ipoteză contextuală
trăsătură puternică
Informație procedurală propozițională
(conectori)
trăsătură puternică
Informație procedurală morfologică
(timpuri verbale)
trăsătură slabă
Informație conceptuală
(predicate)
trăsătură slabă

Fig. 1. Ierarhia trăsăturilor direcționale în limba franceză

Procesarea inferențelor direcționale are loc conform algoritmului general următor (Moeschler 2000a, p. 71):

I. Enunțului e1 i se atribuie o trăsătură direcțională în funcție de trăsăturile direcționale ale expresiilor lingvistice.

II. Construirea, dacă este posibil, a unei ipoteze contextuale în baza informației conceptuale.

III. Atribuirea enunțului e2 a unei trăsături direcționale în funcție de trăsăturile direcționale ale expresiilor lingvistice.

IV. Calcularea inferenței direcționale a discursului [e1-e2].

V. Validarea inferenței direcționale cu ajutorul unei ipoteze contextuale accesibile.

Validarea empirică a MID în franceză a apelat exclusiv la intuiția cercetătorului. Ceea ce ne-am propus noi în română este o abordare mixtă a procesului de validare, în care am distins două niveluri de interpretare: interpretarea pragmatică a materialului lingvistic, sau calculul inferențelor direcționale, și interpretarea rezultatelor obținute în urma calculului. Interesul unei astfel de abordări constă în a exclude subiectul cercetător din procesul de obținere a datelor primare, în scopul de a evita situația în care vom găsi confirmări pentru că vom produce confirmări. Necesitate de disociere se explică prin poziția noastră față de MID. Considerăm corecte previziunile modelului referitor la existența unei ierarhii a informațiilor și a unei interpretări direcționale atașate expresiilor lingvistice, dar rămâne de văzut

cum este structurată această ierarhie în română și cum sunt distribuite direcțiile în cadrul expresiilor lingvistice respective.

Dacă validarea MID în franceză viza doar verificarea celor trei principii inițiale (A, B și C), noi ne-am propus să testăm câteva ipoteze suplimentare. Ipotezele nu țin neapărat de MID ca formalizare a inferenței direcționale, ci de un fenomen mai larg – funcționarea timpurilor verbale în română. Ipotezele sunt rezultatul unui șir de observații constatate în timpul activității noastre didactice din domeniul traducerii.

De asemenea, cu referire la materialul utilizat în studiu, am introdus un șir de parametri care nu erau postulați explicit în momentul elaborării și validării MID: criteriile de contingență (forță) și contiguitate (distanță) pentru relația de cauzalitate, alternanța PS/PC în cuplu cu MMP.

Tabелul 1 grupează, conform variabilelor de forță și de distanță, toate relațiile de cauzalitate dintre predicatеле selectate pentru itemii experimentali.

Tabелul 1. Relațiile de cauzalitate dintre predicatеле

	Perече	Directă	Indirectă	Puternică	Slabă
1)	<i>Anca (a scăpa) paharul din mână. Paharul (a se sparge).</i>	+	-	+	-
2)	<i>Paul (a se tăia). Mâna (a sângera) puternic.</i>	+	-	+	-
3)	<i>Toma (a aprinde) focul în cămin. Casa (a se încălzi).</i>	-	+	+	-
4)	<i>Furtuna (a smulge) arborele din pământ. Arborele (a se usca).</i>	-	+	+	-
5)	<i>Lucia (a luneca) pe gheață. Ea (a cădea).</i>	+	-	-	+
6)	<i>Afară (a tuna). Copilul (a se speria).</i>	+	-	-	+
7)	<i>Medicul (a trata) pacientul. Pacientul (a se însănătoși).</i>	-	+	-	+
8)	<i>Maria (a planta) o floare. Floarea (a crește).</i>	-	+	-	+

Pentru a identifica echivalentele în română ale celor doi conectori francezi, „et” și „parce que”, am decis să presupunem inițial că primele corespondențe date de orice dicționar bilingv, „și”, respectiv „pentru că”, sunt cele mai potrivite. Gradul lor de adecvare a fost evaluat ulterior în baza a două

criterii: 1) statutul de conector pragmatic; 2) conținutul procedural și conceptual echivalent. Pentru conectorul cauzal, am introdus și un criteriu de frecvență.

Timpurile verbale române utilizate în studiul experimental, perfectul simplu, perfectul compus și mai-mult-ca-perfectul, au fost descrise conform principiului metodologic cunoscut în pragmatica griceeană sub denumirea „Briciului lui Grice”: variația semnificațiilor nu este o problemă de cod lingvistic, ci una de uz.

Validarea MID în română a urmat îndeaproape principiile validării sale în franceză. În cazul construirii itemilor experimentali, aceasta a presupus că cele trei tipuri de informație, conceptuală (predicatele), procedurală morfologică (timpurile) și procedurală propozițională (conectorii), au fost supuse unui șir de variații în baza construcției prototipice e_1 - e_2 . Am obținut astfel următoarele 12 configurații (în baza unei secvențe):

1. e_1 (PS). e_2 (PS): *Anca scăpă paharul din mână. Paharul se sparse.*
2. e_1 (PS). e_2 (MMP): *Anca scăpă paharul din mână. Paharul se spărsese.*
3. e_2 (PS). e_1 (PS): *Paharul se sparse. Anca îl scăpă din mână.*
4. e_2 (PS). e_1 (MMP): *Paharul se sparse. Anca îl scăpase din mână.*
5. e_1 (PS) și e_2 (PS): *Anca scăpă paharul din mână și paharul se sparse.*
6. e_1 (PS) pentru că e_2 (PS): *Anca scăpă paharul din mână pentru că paharul se sparse.*
7. e_2 (PS) și e_1 (PS): *Paharul se sparse și Anca îl scăpă din mână.*
8. e_2 (PS) pentru că e_1 (PS): *Paharul se sparse pentru că Anca îl scăpă din mână.*
9. e_1 (PS) și e_2 (MMP): *Anca scăpă paharul din mână și paharul se spărsese.*
10. e_1 (PS) pentru că e_2 (MMP): *Anca scăpă paharul din mână pentru că paharul se spărsese.*
11. e_2 (PS) și e_1 (MMP): *Paharul se sparse și Anca îl scăpase din mână.*
12. e_2 (PS) pentru că e_1 (MMP): *Paharul se sparse pentru că Anca îl scăpase din mână.*

În afară de alternanța PS/MMP prevăzută de validarea originală, am introdus în materialul nostru experimental și alternanța PS/PC. Această variație suplimentară se explică prin două argumente:

a) Spre deosebire de limba franceză, perfectul compus nu este neutru din punct de vedere direcțional, după cum rezultă din descrierile *Gramaticii de*

bază a limbii române (GBLR) (2016). Este justificat interesul nostru în a testa această caracteristică a perfectului compus.

b) Spre deosebire de limba franceză, mai-mult-ca-perfectul român se formează sintetic și diferă doar prin sufixul **-se-** și desinența de persoana întâi singular **-m** de perfectul simplu. Dacă adăugăm la aceste date formale constatarea autorilor GBLR (2016) privind statutul perfectului simplu, avem toate premisele pentru a ne pune întrebarea despre gradul de recunoaștere a celor două forme. În acest context, cuplul PC-MMP ar trebui să permită o interpretare mai dificilă a inferenței *înapoi* a mai-mult-ca-perfectului, în comparație cu cuplul PS-MMP.

Respectiv, celor 12 configurații li se mai adaugă 6:

13. $e_1(\text{PC})$. $e_2(\text{MMP})$: *Anca a scăpat paharul din mână. Paharul se spărsese.*

14. $e_2(\text{PC})$. $e_1(\text{MMP})$: *Paharul s-a spart. Anca îl scăpase din mână.*

15. $e_1(\text{PC})$ și $e_2(\text{MMP})$: *Anca a scăpat paharul din mână și paharul se spărsese.*

16. $e_1(\text{PC})$ pentru că $e_2(\text{MMP})$: *Anca a scăpat paharul din mână pentru că paharul se spărsese.*

17. $e_2(\text{PC})$ și $e_1(\text{MMP})$: *Paharul s-a spart și Anca îl scăpase din mână.*

18. $e_2(\text{PC})$ pentru că $e_1(\text{MMP})$: *Paharul s-a spart pentru că Anca îl scăpase din mână.*

Fiecare secvență din două enunțuri (Tabelul 1) generează prin urmare 18 construcții. Deoarece secvențele respective exprimă diferite tipuri de cauzalitate, am introdus în fiecare grilă experimentală câte două secvențe, cu același tip de cauzalitate sau cu diferit tip de cauzalitate. Astfel am obținut de la participanți interpretări în funcție de mai mult decât un tip de cauzalitate. Sau, dimpotrivă, am putut verifica dacă interpretări ale aceluiași tip de cauzalitate, din secvențe diferite, produc rezultate similare sau distincte la același participant.

La aceste 36 de construcții experimentale au fost adăugate 18 construcții „fillers”, elaborate în baza unor secvențe similare celor experimentale. Itemii „fillers” nu exprimă vreo relație de cauzalitate, ci sunt construiți mai degrabă în baza unor succesiuni stereotipice de evenimente. Scopul itemilor „fillers” este de a disimula obiectivul validării empirice și de a evita ca participanții să-și formuleze răspunsurile exclusiv în baza unor regularități depistate în itemii pertinenti pentru studiul nostru.

Prima etapă a validării MID în limba română a fost realizată prin interpretarea pragmatică a materialului lingvistic (calculul inferențelor direcționale) de către un public de vorbitori nativi de limbă română. Drept material lingvistic au servit grilele de interpretare descrise *supra*, fiecare grilă fiind compusă din 54 de itemi experimentali, concepuți nemijlocit pentru acest studiu experimental.

Prima etapă s-a desfășurat în două perioade diferite, cu două eșantioane distincte de participanți. Această diviziune după timp și participanți nu este justificată de vreun principiu intrinsec protocolului experimental sau prevederilor MID. Ea se explică, în principal, prin motive de oportunitate și de accesibilitate logistică.

Prima parte a fazei I a avut loc în 2013 și a inclus un eșantion de 21 de participanți, studenți ai Facultății de Limbi și Literaturi Străine, din cadrul Universității de Stat din Moldova. Toți participanții erau vorbitori nativi de română și aveau o medie de vârstă de 20,5 de ani. Participanții au primit aceleași instrucțiuni privind modul în care trebuie să completeze grila de interpretare. Nu s-au impus limite de timp, dar la finele experimentului s-a constatat că timpul alocat în medie interpretării celor 54 de itemi a fost de 30 de minute. Studenții nu au fost recompensați sub nicio formă pentru participarea lor la studiu. Participarea a fost benevolă.

A doua parte a fazei I a avut loc în 2018. La experiență a participat un eșantion de 21 de participanți, studenți ai Facultății de Limbi și Literaturi Străine, din cadrul Universității de Stat din Moldova. Toți participanții erau vorbitori nativi de română și aveau o medie de vârstă de 21,5 de ani. Participanții au primit aceleași instrucțiuni privind modul în care trebuie să completeze grila de interpretare. Nu s-au impus limite de timp, dar la finele experienței s-a constatat că timpul alocat în medie interpretării celor 54 de itemi a fost de 35 de minute. Studenții nu au fost recompensați sub nicio formă pentru participarea lor la experiență. Participarea a fost benevolă.

Privitor la procedura de desfășurare a fazei I, rămâne de precizat conținutul instrucțiunilor pe care le-au primit participanții. După distribuirea grilelor de interpretare (16 grile standard), studenții au fost instruiți să indice interpretarea lor pentru cele 54 de secvențe, notând:

1. AV în rubrica „Direction du discours” (direcția discursului), dacă consideră că primul enunț al secvenței precedă cronologic al doilea enunț.

2. **AR** în rubrica „Direction du discours”, dacă consideră că al doilea enunț al secvenței precedă cronologic primul enunț.

3. **X** în rubrica „Discours bizarre ou incohérent” (discurs bizar sau incoerent), dacă consideră că o secvență este bizară sau incoerentă.

4. (Opțional) În rubrica „Proposez un contexte” (propuneți un context), „formulați un context în care secvența considerată bizară sau incoerentă ar fi acceptabilă”.

În același mod în care faza I a fost concepută conform unui șir de parametri, raportați la materialul, metoda și protocolul de interpretare și de desfășurare a validării experimentale, faza a II-a a fost supusă unor exigențe similare. Aceste exigențe se referă la:

- sistematizarea și vizualizarea rezultatelor;
- principiile de interpretare;
- principiile de formulare a concluziilor.

În ce privește **sistematizarea și vizualizarea rezultatelor**, acestea au fost reunite într-un „Tabel recapitulativ al rezultatelor fazei I”. Tabelul reprezintă o sinteză a tuturor itemilor experimentali propuși subiecților care au participat la validarea MID. În total, au fost colectate 2268 de interpretări direcționale. Din numărul de perechi de predicate construite (8 secvențe) și combinarea lor simplă în grile a câte două secvențe de predicate (16 grile) a rezultat că o secvență a fost interpretată de către, cel puțin, 9 participanți și de către, cel mult, 12 participanți.

În rest, am recurs la aceleași notări pe care le-au utilizat participanții pentru a indica direcția inferenței temporale:

- **AV**: inferență *înainte* (primul enunț al secvenței precedă cronologic al doilea enunț);
- **AR**: inferență *înapoi* (al doilea enunț al secvenței precedă cronologic primul enunț);
- **X**: secvența este bizară și/sau incoerentă.

Pe lângă simbolurile respective, am introdus semnul „-” pentru a marca că răspunsul lipsește. În unele cazuri, în rubrica „Direction du discours”, în afară de tipul de inferență, era marcat și semnul „X”. Pentru astfel de interpretări, am păstrat notarea originală, așa cum a fost introdusă de către participant în grilă. În rubrica „Proposez un contexte” (propuneți un context), le-am cerut participanților să formuleze un context în care secvența

considerată bizară sau incoerentă ar fi acceptabilă. În mare parte, această condiție opțională nu a fost realizată. Totuși, unii participanți au completat rubrica respectivă cu reformulări ale itemului original sau cu anumite comentarii. Le-am reprodus cu fidelitate, deoarece considerăm că ele revelează condițiile în care subiectul concepe enunțarea respectivă drept fiind optimal pertinentă.

Cu referință la **principiile de interpretare a rezultatelor** fazei I, aici demersul nostru s-a bazat pe o abordare comparativ-contrastivă. O astfel de metodă se explică prin înseși ipotezele de cercetare, construite preponderent pe raționamente care compară timpurile verbale în termeni formali de recunoaștere și termeni pragmatici de actualizare a relațiilor temporale, iar relațiile de cauzalitate sunt evaluate în termeni de forță și distanță, adică în funcție de parametrii de contiguitate și contingență. Aceasta presupune că pentru interpretarea rezultatelor s-a recurs la tabele de sinteză pentru fiecare tip de configurație, 18 în total.

În acest mod, am putut ilustra cum au fost atribuite inferențele direcționale în itemi experimentali cu aceeași configurație a timpurilor, conectorilor și ordinii enunțurilor, dar cu predicate în relații de cauzalitate cu grad diferit de forță/distanță.

Pentru a pune în valoare celelalte variații, am divizat totalul de 18 configurații în trei categorii: *secvențele fără conector*; *secvențele cu conector*; *secvențele cu cuplul PC-MMP*.

Faptul că anume informația conceptuală (predicatele) a fost utilizată drept criteriu principal de comparație se explică prin premisa fundamentală a MID, dar și a TP, despre rolul semnificativ al informației contextuale în procesul inferențial. Conform MID, ipotezele contextuale se află pe treapta de sus a ierarhiei informaționale, fiind construite, în mod obișnuit, în baza unei reguli cauzale accesibile, adică în baza informației conceptuale a predicatelor.

Formularea concluziilor include două surse de probe. În primul rând, este vorba de validarea principiilor generale A, B, C, D și E ale MID. A doua sursă este verificarea ipotezelor adiționale cu privire nemijlocit la limba română. Metodologic, studiul nostru s-a bazat pe o abordare eclectică semiinvasivă, îmbinând tehnici calitative și cantitative. Aceasta presupune că datele cantitative nu sunt un scop în sine, ci doar o etapă intermediară întru

evidențierea unor fenomene majoritare, dar fără a le ignora pe cele minoritare. Stabilirea unor raporturi numerice are, prin urmare, o valoare descriptiv-argumentativă. Performanța participanților, inclusiv comentariile lor, au fost supuse unor analize de conținut, în scopul de a testa intuițiile noastre privind un șir de fenomene legate de temporalitate în limba română.

În **capitolul 4**, „Rezultatele validării experimentale a Modelului Inferențelor Direcționale în limba română”, sunt sistematizate și analizate rezultatele obținute în faza I de interpretare.

În faza a II-a de validare a MID (interpretarea procesului de atribuire a inferențelor direcționale), cele 18 configurații au fost divizate în trei categorii: secvențele fără conector; secvențele cu conector; secvențele cu cuplul PC-MMP. Pentru fiecare configurație a fost descrisă procedura de atribuire a inferenței direcționale, conform algoritmului inferențial. Procedura a fost determinată în baza direcției inferențiale stipulată de majoritatea participanților pentru secvențele aparținând aceleiași configurații. Am analizat inclusiv motivele unor astfel de convergențe în interpretare. În cazul unor divergențe numeric comparabile, am propus proceduri de interpretare concurente și am încercat să identificăm cauzele divergențelor. Am considerat numeric comparabile raporturi începând cu 70%:30%, introducând, în acest sens, o marjă de interpretabilitate de 20%, cu posibile derogări, care au fost justificate după caz.

În condițiile unor divergențe de interpretare minore în raport cu un nucleu semnificativ de convergențe, ne-am pronunțat asupra cauzelor posibile pentru asemenea devieri particulare.

De asemenea, am comentat cazurile de divergență și convergență a răspunsurilor la nivelul unei singure secvențe de predicate.

În urma interpretării procesului de atribuire a inferențelor direcționale în configurații fără conector, drept concluzii intermediare, am determinat că secvențele fără conector confirmă că perfectul simplu și mai-mult-ca-perfectul au trăsăturile direcționale [iav] și, respectiv, [iar], așa cum prevede descrierea lor temporal-aspectuală standard (GBLR 2016). Aceste trăsături nu sunt însă suficient de puternice pentru a bloca informația conceptuală a predicatelor. Drept urmare, acomodarea pragmatică nu este uniformă și depinde, în primul rând, de interacțiunea dintre informațiile conceptuale ale predicatelor și de cunoștințele noastre despre lume (intrările enciclopedice).

Drept consecință, ierarhia informațiilor lingvistice nu corespunde ordinii prevăzute de MID: informația morfologică a PS și MMP este subordonată informației conceptuale a predicatelor.

Interpretarea procesului de atribuire a inferențelor direcționale în configurații cu conector ne-a permis să completăm datele despre statutul și contribuția conectorilor. Putem afirma că, în funcție de volumul de informație conceptuală (specializat *vs* nespecializat), conectorii vor constrânge cu grad diferit formarea contextului. De asemenea, ei posedă trăsături direcționale mai puternice decât timpurile verbale. Pe de altă parte, atât conectorii specializați, precum și cei nespecializați, manifestă un comportament foarte neuniform, atunci când interacționează cu informația conceptuală a predicatelor. Procedura lor direcțională nu blochează regula conceptuală cauzală (RCC) în mod constant, așa cum prevede MID. Blocarea celei mai accesibile RCC are loc dacă o ipoteză contextuală alternativă este relativ accesibilă, poate chiar stereotipică. Analizând dacă MMP combinat cu „pentru că” are un randament mai mare în inferarea [(I)AR], nu am putut oferi o descriere coerentă a calculelor inferențiale care ar explica de ce s-au înregistrat lecturi atât de inconsistente. De altfel, nici nu credem că este cazul să pornim de la premisa că o astfel de procedură ar exista. Faptul că MID prevede o lectură [(I)AV] pentru configurația de față este mai mult o presupunere, bazată pe ideea că este mai simplu de anulat doar procedura conectorului decât să se anuleze și procedura RCC, și procedura timpurilor verbale. Ceea ce demonstrează rezultatele în română este că acest criteriu de „simplitate” depinde foarte mult de accesibilitatea unei ipoteze congruente cu procedura conectorului, iar timpul verbal nu este luat în calcul. PS nu blochează [(I)AR], ci, dimpotrivă, în unele cazuri, pare să o favorizeze.

La acest moment al interpretării răspunsurilor și a datelor disponibile, era posibil de afirmat cu o doză mai mare de siguranță ceea ce nu demonstrează această configurație, precum și configurația anterioară. Nu se demonstrează, și prin aceasta se confirmă ipoteza noastră, statutul ierarhic al trăsăturilor direcționale ale PS și MMP. Interpretările participanților arătau că informația procedurală morfologică este subordonată informației conceptuale a predicatelor. De asemenea, nu s-a demonstrat că informația procedural-conceptuală a conectorilor este suficient de puternică pentru a bloca RCC. Totuși, un anumit parametru de forță se manifestă gradual în funcție de nivelul

de specializare a conectorului, precum și în funcție de cât de susceptibilă este informația conceptuală la formularea unei ipoteze contextuale alternative. Totodată, s-a constatat că introducerea conectorului generează costuri de procesare care influențează negativ întregul proces de calcul inferențial, în special, dacă acest conector vine în cuplu cu MMP. Am putea considera că ipoteza noastră precum că această combinație crește gradul de constrângere este greșită. De fapt, ar fi vorba de o suprasolicitare a mecanismului inferențial care duce la o creștere a rezultatelor divergente. În ordinea efect-cauză, am observat, de asemenea, o ușoară îmbunătățire a [(I)AR] cu PS față de configurația analoagă cu MMP. Aceasta ar însemna că trăsătura direcțională a conectorului specializat este suficient de puternică pentru a declanșa [(I)AR], acolo unde informația conceptuală predispozează spre astfel de acomodări. Introducerea MMP însă creează costuri de procesare care scad randamentul întregului calcul inferențial, producând interpretări divergente.

Am consolidat, de asemenea, ipoteza despre faptul că conectorul nespecializat „și” nu posedă o trăsătură suficient de puternică pentru a declanșa acomodarea pragmatică. Au fost confirmate parțial și intuițiile noastre privind MMP. Din nou, secvențele cu MMP produc rezultate dificil de explicat prin relația dintre informația conceptuală și cea procedurală. Altfel spus, se creează impresia că, odată cu introducerea MMP, crește gradul de răspunsuri acordate aleatoriu.

În continuare, au fost analizate rezultatele obținute în urma interpretării configurațiilor cu alternanța PS/PC. Scopul inițial pentru introducerea acestei alternanțe a fost de a verifica dacă, în cuplul PS-MMP, trăsătura *înapoi* a MMP va fi mai „lizibilă”. Unele rezultate au arătat fenomenul exact invers, o lectură mai bună se obținuse cu PC-MMP. Dacă adăugăm la aceste constatări preliminare și faptul că în configurațiile cu PS și MMP rezultatele obținute, de cele mai multe ori, nu puteau fi explicate conform unor patternuri coerente cu informația conceptuală și informația procedurală propozițională, devine clar că alternanța PS/PC ar putea avea consecințe mult mai importante asupra procesului de calculare a inferențelor decât am prognozat inițial.

Răspunsul nostru, în urma interpretării tuturor rezultatelor, s-a bazat pe conceptul de volum al eforturilor cognitive. Ca și în configurația anterioară, eforturile de procesare a PS, a MMP și a conectorului, care mai este și specializat, suprasolicită mecanismul inferențial și acesta nu este foarte

eficient. Mai ales, dacă includem în datele problemei ordinea temporal inversă și faptul că sarcina de a atribui o inferență direcțională tot necesită un efort cognitiv substanțial. Și dacă relevanța este un raport între efecte și eforturi, devine și mai clar de ce unii participanți nu au considerat că potențialele efecte meritau eforturile necesare. Observația în cauză nu înseamnă că inferențele s-au atribuit aleatoriu. În ultimă instanță, divergența rezultatelor nu este atât de mare. Fenomenul semnalat de noi explică doar de ce configurații considerate optime în franceză, sau chiar optime pentru unii vorbitori de română, nu sunt neapărat optime în momentul în care sunt confruntate cu mecanisme inferențiale individuale, unde produc variații de interpretare. TP postulează că înțelegerea și comunicarea se bazează pe un echilibru al efectelor și al eforturilor. PS, MMP, conectorul specializat și ordinea inversă, în ansamblu, au generat pentru unii participanți eforturi incomparabile cu efectele.

De altfel, TP chiar prezice fenomenul descris *supra*. În articolul „Pragmatique et temps”, D. Wilson și D. Sperber subliniază că efortul de procesare, necesar pentru a înțelege un enunț, depinde de doi factori principali. În primul rând, pentru construirea unui context apropiat este indispensabil un efort de memorie și de imaginație. În al doilea rând, complexitatea psihologică și lingvistică a enunțului însuși joacă un rol esențial. Cu cât este mai mare complexitatea, cu atât cresc eforturile de procesare, iar o complexitate nemotivată duce la pierderea relevanței (Wilson, Sperber 1993, p. 15).

În opinia noastră, ceea ce demonstrează configurațiile cu conector este că PC are un cost de procesare mai mic decât PS și aceasta se răsfrânge pozitiv asupra procesării MMP, atunci când mecanismul inferențial este supraîncărcat.

Prin urmare, considerăm că rezultatele obținute nu sunt suficiente de concludente pentru a ne permite să confirmăm sau să infirmăm ipoteza despre modul de funcționare a MMP în cuplu cu PS/PC.

În lumina rezultatelor obținute, am stabilit dacă **ipotezele experimentale** au fost confirmate sau infirmate. În primul rând, este vorba de validarea principiilor generale A, B, C, D și E ale MID original. În al doilea rând, sunt verificate ipotezele adiționale, cu privire nemijlocit la limba română. Tot aici am evaluat relevanța generală a studiului experimental în

raport cu scopul, obiectivele de cercetare și ipotezele formulate. Nu în ultimul rând, am indicat limitele abordării alese și am sugerat potențiale îmbunătățiri la nivel de metodă, material și participanți.

Validarea empirică a MID a avut drept obiectiv să confirme sau să infirme un șir de ipoteze generale, intrinsece funcționării MID, precum și să verifice ipotezele adiționale, care țin de dinamica unor timpuri ale trecutului în româna modernă.

În urma interpretării rezultatelor din faza I de validare a MID, am ajuns la concluzii care ne permit să oferim un răspuns fundamentat tuturor ipotezelor de cercetare:

Principiul A a fost confirmat. Informațiile contextuale sunt mai puternice decât informațiile lingvistice. Rezultatele au demonstrat că acomodarea pragmatică sub influența trăsăturilor direcționale ale expresiilor lingvistice (conectori sau timpuri verbale) se produce doar în cazul când o ipoteză contextuală nouă este ușor sau relativ ușor accesibilă. Accesibilitatea unei premise implicite alternative variază în funcție de cât de stereotipic este evenimentul reprezentat de informația conceptuală a predicatelor. Altfel spus, intrările enciclopedice ale conceptelor determină în ce măsură informația lingvistică va fi luată în considerare în calculul inferențial. Rolul intrărilor enciclopedice în inferarea direcției este demonstrat și prin faptul că în configurații problematice divergența răspunsurilor este foarte mare, de la participant la participant și de la secvență la secvență. Intrările enciclopedice variază semnificativ de la un individ la altul, ceea ce explică de ce, pentru aceeași configurație, un participant a putut construi un context alternativ, în timp ce alt participant – nu. Din motive similare, același participant este capabil, în unele secvențe, să se detașeze de o ordine prototipică a evenimentelor, iar în altele se ghidează doar după această ordine.

Principiul A (amendat) nu a fost confirmat. Regula conceptuală nu este blocată de informația procedurală (timpuri verbale, conectori) și o ipoteză contextuală poate fi construită. Totuși, rezultatele indică că răspunsul nostru ar trebui să fie mai nuanțat. Este adevărat că din punct de vedere cantitativ niciuna dintre configurațiile pentru care MID prognoza acomodare nu a demonstrat că fenomenul în cauză a avut loc. Cu toate acestea, raportul dintre [(I)AR] și [(I)AV] sugerează că informația procedurală a timpurilor verbale

și cea a conectorilor au un impact diferit asupra calculului inferențial. PS și MMP arată rezultate joase de acomodare, respectiv procedurile lor nu sunt suficient de puternice pentru a bloca regula conceptuală. În același timp, MMP înregistrează rezultate nesemnificativ mai mari decât PS în acomodarea pragmatică.

Conectorii au scoruri mai mari de acomodare decât timpurile, dar conectorul specializat „pentru că” constrânge mult mai puternic formarea contextului decât conectorul nespecializat „și”. În configurația **$e_1(\text{PS})$ pentru că $e_2(\text{MMP})$** , raportul dintre cele două direcții se apropie de 1. În configurațiile în care toate trăsăturile diverg, se observă fenomene similare. În **$e_1(\text{PS})$ pentru că $e_2(\text{PS})$** , chiar dacă MID nu prognozează pentru această configurație acomodarea ipotezei contextuale, cantitativ această tendință poate fi identificată. Pe de altă parte, în **$e_2(\text{PS})$ și $e_1(\text{MMP})$** , deși acomodarea este prognozată, ea nu se produce.

De asemenea, am determinat că constrângerile exercitate de conectori și, într-o măsură mai mică, de timpuri sunt foarte dependente de accesibilitatea ipotezelor alternative. Nu putem vorbi despre fenomene generale de acomodare generate de informațiile procedurale ale timpurilor sau ale conectorilor.

Discrepanța de forță la nivelul aceluiași tip de expresie lingvistică se explică prin raportul dintre informația procedurală și informația conceptuală pe care le conține. Conectorul specializat va deține mai multă informație conceptuală față de conectorul nespecializat. În același mod, MMP pe lângă faptul că este un timp trecut, mai este și un timp relativ, ceea ce presupune un aport informațional mai bogat, în comparație cu PS. Dar și aici, am depistat devieri de la aceste principii. Este vorba, în primul rând, de contribuția timpurilor. De exemplu, configurația **$e_1(\text{PS})$ pentru că $e_2(\text{PS})$** a adunat 24 [(I)AR], iar **$e_2(\text{PS})$ și $e_1(\text{MMP})$** – 39 [(I)AR]. Putem presupune că MMP are un rol semnificativ în calculul inferențial și determină numărul mare al inferențelor *înapoi*. Totuși, este suficient să comparăm cu **$e_2(\text{PS})$ și $e_1(\text{PS})$** , în care sunt acordate 42 [(I)AR], ca să renunțăm la această ipoteză. Cel puțin, în această formulare. MMP este, într-adevăr, mai bogat informațional ca PS, dar și mai costisitor ca efort cognitiv. De aceea, procesarea lui nu este neapărat eficientă.

Nu este confirmat nici **principiul B**. Informațiile procedurale ale timpurilor verbale testate nu sunt mai puternice decât informațiile conceptuale. Drept argument principal putem invoca faptul că principiul A nu a avut nevoie de amendare în română. Trăsăturile direcționale ale timpurilor și ale conectorului nespecializat sunt anulate în majoritatea cazurilor. Dacă și se produce o acomodare pragmatică sau se înregistrează tendințe spre acomodare, aceste fenomene se explică, în primul rând, prin predispoziția informației conceptuale de a construi contexte alternative sau prin conținutul conceptual al conectorului specializat.

Din cele expuse cu privire la principiul A (amendat), rezultă în mare parte că **principiul C** a fost confirmat. Informațiile procedurale propoziționale sunt mai puternice decât informațiile procedurale încorporate morfologic. Drept dovezi pot fi aduse rezultatele din configurațiile **e₂(PS) pentru că e₁(PS) și e₁(PS) și e₂(MMP)**. În ambele cazuri, trăsătura direcțională a conectorului este mai puternică decât trăsătura direcțională a timpurilor verbale. Și, dacă în cazul francezei, prima configurație era plasată pe la mijlocul scării optimalității (Moeschler 2002b), iar a doua în partea de jos, în română ambele înregistrează randamente comparabile. Fenomenul în cauză presupune că trăsătura direcțională opusă a MMP nu creează conflicte de interpretare, confirmând ipoteza adițională 7.

Principiul D este confirmat de rezultatele obținute în configurațiile pentru care se prognoza acomodarea pragmatică. Dacă informația conceptuală este mai puternică decât informația procedurală (morfologică și propozițională nespecializată), ar fi trebuit ca trăsătura RCC să fie și trăsătura discursului. Această presupuziție s-a adevărat – o trăsătura puternică domină o trăsătura slabă sau o secvență de trăsături slabe. În același mod, se explică și impactul conectorului specializat: este anulată trăsătura direcțională slabă a timpului verbal.

Principiul E este confirmat de modul în care variază, în limitele aceleiași secvențe, direcția inferențelor atribuite de participanți. Este vorba preponderent de secvențele unde apare un conflict al trăsăturilor direcționale. O trăsătură slabă sau o secvență de trăsături slabe trebuie să fie validată de o trăsătură puternică pentru ca să devină trăsătura discursului. Ceea ce deosebește calculul inferențial în română este faptul că trăsături slabe posedă nu doar timpurile verbale și conectorii nespecializați, dar și conectorii

specializați. Doar ipoteza contextuală este puternică în română. În funcție de intrările enciclopedice ale conceptelor și de eficiența generală a mecanismului inferențial al destinatarului, ipoteza contextuală formată poate converge cu informațiile lingvistice sau poate diverge, dar în ultimă instanță direcția discursului este atribuită de trăsătura direcțională a ipotezei. În acest sens, am putea spune că în limba română contribuția procesării pragmatice este mai mare decât în limba franceză. Cel puțin, acesta este cazul pentru calculul inferențelor direcționale. Cauzele fenomenului, în opinia noastră, se regăsesc printre ipotezele adiționale enumerate mai jos.

Cu privire la verificarea ipotezelor adiționale, formulate specific pentru limba română modernă, am determinat următoarele:

1. S-a confirmat ipoteza că trăsăturile direcționale ale PS și ale MMP, în româna modernă, sunt latente și devin active, doar când alte trăsături direcționale puternice le confirmă. Trăsăturile PS și MMP nu intră în conflict cu alte informații conceptuale și procedurale. Prin urmare, aceste două timpuri nu impun acomodări pragmatice, dar ele pot declanșa ipoteze contextuale alternative, dacă acestea sunt ușor sau relativ ușor accesibile, și mai ales dacă trăsătura timpului este consolidată de trăsătura conectorului sau de ordinea predicatelor.

2. Pentru fenomenul postulat de **ipoteza 1**, s-au confirmat parțial procesele următoare:

a) Alternanța PS/PC nu a oferit rezultate suficient de concludente pentru a confirma sau infirma premisa noastră că, în cuplu cu PS, MMP va fi mai ușor de recunoscut. Dimpotrivă, în unele configurații, introducerea PC a dus la o creștere a [(I)AR]. În opinia noastră, acest fapt s-a produs datorită costurilor mai mici de procesare a PC, ceea ce a favorizat interpretarea MMP în cazuri când mecanismul inferențial este suprasolicitat de alte tipuri de informație (conceptuală, procedurală propozițională). În același timp, o analiză a reformulărilor propuse de către participanți sugerează ideea că cele două forme sunt confundate sau utilizate aleatoriu.

b) MMP în cuplu cu PS, sau cu conectorul specializat, a produs rezultate neașteptate. Studiul nostru nu poate să determine univoc dacă ele sunt cauzate de costurile înalte de procesare, dar, indirect, se observă că anomaliile, chiar în configurații optime, sunt legate cel mai des de prezența MMP.

c) Ipoteza că semantica de bază a MMP ține mai mult de ideea de distanță (Söhrman 2009) nu a fost confirmată, cel puțin nu în condițiile utilizării sale în itemii experimentali. Nu am depistat vreo corelație între cauzalitatea indirectă și atribuirea mai uniformă a [(I)AR] cu MMP.

d) Studiul nostru nu a fost menit să demonstreze procesul de aoristizare a perfectului compus. De altfel, acest fenomen deja a fost demonstrat și nu face obiectul unei ipoteze propriu-zise. El însă explică de ce rezultatele obținute sunt în acord cu un proces global care afectează limba română.

3. Nu s-a confirmat că variația gradului de contingență și de contiguitate al unei relații cauzale influențează funcționarea **principiului A (amendat)**. S-a demonstrat totuși că gradul de accesibilitate a unei ipoteze contextuale alternative, derivată din RCC, influențează pozitiv fenomenul de acomodare pragmatică.

În continuare, prezentăm o posibilă ierarhie a informațiilor implicate în calculul inferențial direcțional în limba română (Figura 2).

Fig. 2. Ierarhia trăsăturilor direcționale în limba română

În limba română, din cele observate în timpul interpretării rezultatelor, relațiile nu sunt atât de liniare precum le-ar sugera o ierarhie strictă. Din aceste motive, am inclus săgeți pentru a sugera dependența de informația conceptuală și contextuală, precum și semnul „aproximativ” la atribuirea forței conectorului specializat. De asemenea, am limitat informația procedurală morfologică doar la PS și MMP, deoarece nu deținem date suficiente pentru a ne pronunța asupra trăsăturilor PC. Deși, dacă luăm în calcul unele studii în care PC i se atribuiau fenomene de inversare a ordinii (*Ion a căzut. Marin l-a împins* (Vișan 2006, p. 57)), am putea presupune că trăsătura direcțională a PC este tot slabă.

Rezultatele obținute ne permit să ne pronunțăm și asupra unor constatări făcute în contextul validării Modelului HD (Grisot 2018). C. Grisot a demonstrat că timpurile române incluse în studiul său (perfectul simplu, perfectul compus și imperfectul) nu au o valoare prin definiție cu referire la trăsătura procedurală [\pm narativitate]. Valorile acesteia sunt determinate contextual. În MID, *passé simple* primea *a priori* [$+$ narativitate], ceea ce justifică fenomenele de acomodare pragmatică. Rezultatele pe care le-am obținut, și anume constatarea faptului că acomodarea pragmatică nu este un fenomen general, ne-au permis să atribuim PS cea mai joasă poziție în ierarhia informațiilor direcționale. Dar, pe lângă aceasta, am semnalat în unele configurații că ordinea temporală inversă tot părea să joace un rol în fenomenele de acomodare. În construcțiile cu două PS, trăsătura narativă se manifesta mai puternic anume în ordinea temporală. Acest lucru este valabil pentru configurațiile optime, pentru configurațiile cu acomodare prognozată și pentru cele cu trăsături direcționale în conflict. Observația în cauză confirmă, prin urmare, constatările lui C. Grisot. Deși, studiul nostru nu a inclus și configurații cu PC-PC, în baza ipotezelor evocate mai sus despre forța trăsăturii direcționale a PC, precum și în baza fenomenelor de inversiune temporală semnalate de alți cercetători, am putea presupune că PC, de asemenea, activează contextual [\pm narativitate]. În acest sens, nu PC provoacă inversiunea temporală, ci contextul este cel care dezactivează interpretarea narativă a PC.

Am dori să atragem atenția și asupra limitelor acestui studiu experimental și să propunem măsuri de ameliorare.

Prima observație ține de calitatea itemilor experimentali. În opinia noastră, pentru a obține rezultate mai bune, este necesar ca asocierea celor două predicate, conform unor criterii de contingență, să se facă în baza unei etape preliminare. Astfel, un public de locutori nativi de română poate fi rugat să propună cauze sau consecințe pentru un set predeterminat de predicate. În acest mod, forța relației de contingență va fi argumentată statistic prin numărul de ocurențe ale unei cauze sau ale unei consecințe în răspunsurile participanților. Posibil, în aceste condiții, relația de cauzalitate va oferi date mai pertinente pentru a ilustra rolul său în calculul inferențial.

În al doilea rând, credem că a fost necesară o etapă de antrenament. În opinia noastră, sarcinile pe care le-am propus participanților erau foarte simple și nu necesitau o pregătire specială. Totuși, rezultatele au arătat că, în unele cazuri, participanții nu au înțeles pe deplin fie sarcina, fie modul în care trebuiau să-și codifice răspunsurile. Nu am depistat totuși cazuri în care să fie necesar să anulăm o grilă întregă din aceste motive. Cu toate acestea, considerăm că o etapă preliminară, în care am fi demonstrat în baza unor itemi-exemplu cum trebuie să se desfășoare procedura de atribuire a inferenței, ar fi produs rezultate mai bune.

În al treilea rând, însuși cadrul teoretic cognitiv ales sugerează necesitatea de a monitoriza performanța participanților. Este important de observat și de cuantificat fenomenele care afectează mecanismul inferențial, dar care nu țin de procesarea nemijlocită a datelor lingvistice. Printre acestea ar putea fi neatenția, oboseala, plictiseala etc. În acest sens, contribuția metodelor și tehnicilor din psihologia experimentală s-ar dovedi foarte utile, pentru că ar permite să obținem date mai „ecologice”.

O propunere, în continuarea observației de mai sus, ar fi de apelat la metoda Protocolului verbalizării concomitente (PVC). W. Lörcher, care a aplicat PVC în domeniul traducerii, notează că acesta reprezintă un instrument util pentru formularea ipotezelor privind procesele cognitive, în general, și procesul traducerii, în particular (2005).

În cazul nostru, PVC, aplicat simultan unei experiențe de testare a MID în limba română, ar fi permis colectarea datelor privind modul în care subiecții vorbitori soluționează contradicțiile temporale și direcționale situate la interfața semantică-pragmatică. În acest mod, s-ar putea remedia aspectele problematice pe care le-am constatat în faza a II-a de testare a MID și ar fi

posibil de analizat mai fin situațiile în care opiniile subiecților se împart egal sau aproximativ egal, clarificând motivele fiecărui participant în parte și stabilind dacă rezultatul ține de o deficiență la nivel experimental sau este cu adevărat reprezentativ pentru sistemul direcțional-temporal.

Implementarea PVC poate fi însă riscantă în condițiile în care participanții nu sunt antrenați constant în activități de autorefecție, iar prezența unor tehnologii de vârf nu reduce caracterul invaziv al PVC. În acest caz, sarcina de a verbaliza procesul de atribuire a inferenței direcționale ar putea, dimpotrivă, afecta negativ mecanismele cognitive și produce mult „zgomot” în datele finale. Din acest motiv, asocierea unei testări a MID cu PVC este, la moment, doar o propunere, pe care sperăm să o realizăm într-un viitor apropiat.

Am afirmat că validarea MID în limba română și interpretarea rezultatelor sale vor avea două consecințe importante:

1. O consecință, pe care am numit-o „teoretică”, presupune identificarea într-o perspectivă cognitivă a unei unități sau subunități de traducere al cărei conținut ar putea fi inferența direcțională.
2. O consecință, pe care am numit-o „didactică”, presupune că este necesar de revăzut sau de recadrat principiile după care se predă și se evaluează în traducere transferul (echivalențele, corespondențele etc.) informației temporale.

Considerăm că rezultatele și interpretările pe care le-am dat acestor rezultate ne autorizează să afirmăm că ambele consecințe și-au demonstrat relevanța și pot face, prin urmare, obiectul unei cercetări mai aprofundate.

Astfel, în concordanță cu **ipotezele teoretice**, în capitolul patru, a fost realizată și cea de-a doua parte a scopului cercetării, și anume abordarea calculului inferențial în franceză și română într-o perspectivă traductologică, prin formalizarea unei subunități de traducere direcționale. Argumentăm și descriem în ce mod unitatea pe care o propunem reprezintă un proces inferențial specializat, subordonat ierarhic procesului inferențial general care produce forma propozițională a enunțului. Subunitatea de traducere direcțională reflectă dinamica temporală a discursului și în această capacitate reprezintă o structură informațională, parte esențială a similarității interpretative. De asemenea, indicăm faptul că la baza mecanismului de funcționare a sUTd stă mecanismul deductiv, iar conținutul unității este

definit în termeni de informații procedurale și conceptuale purtătoare de trăsături direcționale.

În ultima parte a capitolului, sugerăm posibile aplicații didactice ale rezultatelor obținute în urma studiului experimental și a formalizării calculului inferențial într-o sUTd. Descriem un șir de propuneri pentru integrarea sUTd în procesul de conceptualizare a resurselor didactice și a strategiilor de evaluare, din perspectiva formatorului, și în procesul de dezvoltare a abilităților de autorefecție, din perspectiva cursanților.

Rezultatele obținute în urma validării ipotezelor experimentale ne-au permis să ne pronunțăm relativ la ipotezele teoretice anunțate, și anume să abordăm calculul inferențial într-o perspectivă traductologică. Figura 3 contrapune ierarhia și distribuția de forțe în calculul inferențial din franceză ierarhiei omoloage în română. Diferențele constatate ne autorizează să explorăm ce se întâmplă când aceste două ierarhii intră în contact în momentul traducerii.

Fig. 3. Ierarhia trăsăturilor direcționale în limbile franceză și română

Demersul nostru a vizat următoarele direcții de extrapolare a datelor obținute în fazele experimentale:

1. Subunitatea de traducere direcțională constituie un proces inferențial specializat, subordonat ierarhic procesului inferențial general care produce forma propozițională a enunțului. sUTd reflectă dinamica temporală a discursului și în această capacitate reprezintă o structură informațională posibilă de a fi o componentă esențială a similarității interpretative.
2. Calculul inferenței direcționale are loc în timpul procesului de traducere și este afectat de aspectele cognitive ale acesteia, în calitate de formă particulară de comunicare. sUTd, prin urmare, este o unitate de proces.
3. sUTd este un concept universal translingvistic, deoarece conținutul său poate fi definit în termeni de informații procedurale și conceptuale purtătoare de trăsături direcționale, iar mecanismul său fundamental de funcționare este, în esență, inferențial, de natură pragmatică.
4. Calculul inferențial, aflat la baza sUTd, este dependent de performanța cognitivă a traducătorului, ipotezele contextuale fiind accesibile în virtutea unui efort de memorie, de imaginație sau de deducție. Prin urmare, în didactica traducerii, subiectele legate de temporalitate trebuie să fie abordate în plan sintagmatic, cu incorporarea acelor instrumente de conceptualizare și modelare teoretico-didactică care prevăd nu doar dimensiunea normativă, ci și pe cea cognitivă, a comunicării umane.
5. Greșeala de traducere are potențialul de a se transforma din instrument de sancționare în cale de acces spre motivațiile cognitive ale subiectului traducător în procesul de comunicare interlingvistică.

Înainte de a trece nemijlocit la descrierea modelului nostru al unei unități de traducere direcționale, am considerat important să răspundem la două întrebări definiții pentru cercetarea de față, dar și pentru orice cercetare a UT. Prima ține de natura UT. Modelul pe care îl propunem este modelul unei UT de proces sau modelul unei UT de produs? Din referințele teoretice și empirice, ilustrate în capitolul 2, și ținând cont de accentul pe care l-am pus pe rezultatele obținute în CPT ar părea evident că unitatea noastră nu poate fi decât o unitate de proces. Viziunea noastră este însă mai complexă.

A doua întrebare ține de unele aspecte terminologice și „topografice” ale UT direcționale. Pe parcursul acestei lucrări am oscilat, pentru desemnarea unității propuse, între termenul „unitate” și „subunitate”, precum și între atributivele „direcțională” și „temporală”. Argumentăm, în continuare, de ce considerăm că termenul „subunitate direcțională” reflectă cel mai bine

concepția noastră despre unitatea respectivă și despre locul său în procesele inferențiale din timpul traducerii.

Dimensiunea și domeniul de aplicare sunt doi parametri esențiali în definirea unei UT. Problemele legate de dimensiunea UT sunt dependente de domeniul de aplicare, deoarece, în funcție de faptul dacă UT este de produs sau de proces, dimensiunea respectivă poate fi sau nu corelată cu unități de analiză lingvistică clasică (de la morfem la frază) sau cu segmente de procesare, aceste două categorii suprapunându-se foarte puțin.

Prin urmare, pentru a atribui unității noastre caracteristici dimensionale, devine important să determinăm, în primul rând, care este domeniul său de aplicare: traducerea-produs sau traducerea-proces? Răspunsul la această întrebare îl oferim în baza MID. Din primele etape ale acestui proiect de cercetare, ne-am fixat drept obiectiv să determinăm dacă există premise teoretice și probe empirice pentru a postula o unitate de traducere în baza inferenței direcționale. Recurgând la MID în calitate de model teoretic și la rezultatele studierii empirice a MPT în baza TP, ne-am convins că propunerea noastră este coroborată atât de date experimentale, cât și de date conceptuale. MID este o construcție teoretică în cadrul TP care identifică și legitimează un proces inferențial dedicat special calculării direcționalității. Pe de altă parte, validarea previziunilor TP și ale MPT bazate pe TP (implementată, în special, de F. Alves *et al.*) ne permite să adoptăm mecanismele de înțelegere bazate pe principiul pertinentei drept mecanisme de funcționare a unității noastre direcționale. Respectiv, această unitate este o unitate de proces. Ea funcționează la nivelul proceselor inferențiale. Reproducem, în acest sens, algoritmul următor al procesului de interpretare (Moeschler 2002b, p. 17-18):

- I.** Modulul lingvistic produce reprezentări structurale care includ trăsături temporale și direcționale.

- II.** Forma logică derivată conține informație conceptuală și procedurală, adică adrese pentru concepte și trăsături direcționale în cazul informației procedurale.

- III.** La etapa inferențială (pragmatică) are loc selectarea sau elaborarea ipotezelor contextuale. Calculul trăsăturilor direcționale ia în considerare atât informația lingvistică, cât și informația contextuală.

- IV.** După calcularea informației direcționale poate fi construită forma propozițională și atribuite condițiile de adevăr.

Astfel, calculul inferenței direcționale își are domeniul în procesul traducerii și este afectat de aspectele cognitive ale acesteia, în calitate de formă particulară de comunicare. Prin proces de traducere ne referim, bineînțeles, la procesul de interpretare a unui input formulat într-o limbă A, în scopul de a-l exprima sub forma unui output în limba B. Sau, mai fidel concepțiilor TP despre traducere, procesul de traducere este utilizarea interpretativă într-o limbă B a unui input formulat în limba A.

În ce privește dimensiunea acestei UT, considerăm parametrul respectiv puțin relevant pentru modelul nostru. Principalul argument întru susținerea acestui refuz este faptul că parametrul în cauză nu poate fi operaționalizat în cadrul unității direcționale. Altfel spus, nu considerăm variabila de dimensiune drept factor determinant. În cadrul MID, cele două puncte de referință pentru calculul inferențial sunt variabilele de direcție și de forță. Lingvistic, sub formă de input și output, aceste două variabile se exprimă prin predicate, morfeme marcând timpul verbal și conectori. Ipotezele contextuale pot fi generate, la rândul lor, de informațiile de natură foarte diversă care fac parte din mediul cognitiv al traducătorului. Prin urmare, deoarece calculul inferențial include atât informație lingvistică, cât și informație nonlingvistică, dimensiunea textuală a UT (în cazul în care ne-am fixa drept obiectiv stabilirea sa) nu reflectă volumul real al informației procesate în cadrul acestei UT.

Pentru a concluziona în privința acestui parametru definitoriu pentru unitatea noastră, vom postula deci că UT direcțională este o unitate de proces. În cele ce urmează, vom defini celălalt parametru, și anume parametrul ierarhic.

Vom începe prin a opera o alegere terminologică privind cea de-a doua parte a denumirii unității noastre: „direcțională” sau „temporală”. În opinia noastră, este vorba cu adevărat doar de o problemă terminologică, care nu presupune vreo luare de poziție teoretică sau conceptuală. Pentru a ne argumenta opțiunea, vom reveni asupra modului în care J. Moeschler își concepe modelul. În opinia lingvistului elvețian, MID reprezintă un mod nou de a trata problemele legate de referința temporală. Această abordare este construită pe o concepție dinamică a interpretării enunțurilor și pe o viziune dinamică a timpului. Acest principiu de dinamică temporală este numit „inferență direcțională”. Când sunt procesate enunțuri care reprezintă

evenimente, scopul mecanismului de interpretare nu constă doar în a localiza evenimentul pe axa temporală, dar și în a determina dinamica temporală a enunțului. Prin interpretarea unui discurs se va stabili dacă evenimentul în curs: 1) face timpul să avanseze; 2) face timpul să regreseze; 3) nu face timpul nici să avanseze, nici să regreseze. Primul caz ilustrează o inferență *înainte* (IAV), al doilea – o inferență *înapoi* (IAR), al treilea – o indeterminare temporală (IT) (Moeschler 2000a, p. 58-59).

Prin urmare, atributivul „direcțional”, în contextul MID, acoperă toate specificările temporale ale informațiilor codificate în categorii gramaticale, adăugându-le și o dimensiune de natură dinamică, rezultată din ordinea temporală. De asemenea, după cum am arătat în capitolul dedicat MID, trăsăturile direcționale pot fi convertite în coordonate temporale. În aceste condiții, considerăm că termenul „direcțional” reflectă plener esența proceselor și a informațiilor care stau la baza unității propuse, incluzând, totodată, și referința temporală.

În cazul primei părți a desemnării, problematica depășește cadrul strict terminologic și relevă, în viziunea noastră, dintr-o asumare de poziție privind procesele generale de înțelegere în comunicarea verbală. În cazul nostru, această luare de poziție semnifică, în ultimă instanță, să facem apel la prevederile TP și la modelul teoretic al direcționalității, pentru a stabili dacă procesul inferențial care stă la baza unității noastre este un proces independent sau un proces subordonat ierarhic unui proces independent de interpretare.

Arhitectura TP oferă o viziune relativ ierarhizată asupra procesului de interpretare a enunțurilor. Termenul „ierarhizat” trebuie înțeles în două moduri: el indică, în primul rând, că există o distincție netă, deși nu într-un total etanșă, între mecanismele interpretative lingvistice și mecanismele interpretative pragmatice; în al doilea rând, prin termenul „ierarhizat” se subînțelege o concepție temporalizată a procesului interpretativ, care constă astfel dintr-o serie de etape (Moeschler, Reboul 1999).

MID, la rândul său, prezintă următoarea viziune a discursului: fiecare enunț poartă o trăsătură direcțională. Această trăsătură se compune cu trăsătura atribuită unui alt enunț, de obicei enunțul ulterior. Fiecare inferență direcțională este rezultatul compunerii trăsăturilor direcționale purtate de două enunțuri și fiecare enunț nou este evaluat în raport cu acest rezultat. Inferențele direcționale nu sunt totuși structuri discursive, în sensul în care ar

reprezenta relațiile dintre enunțuri. Ele sunt, mai degrabă, structuri informaționale care transmit mișcările pe care discursul le impune direcției timpului. Propunerea lui J. Moeschler este de a integra aceste structuri informaționale Teoriei Reprezentărilor Mintale, un cadru formal general pentru referință (Moeschler 2000a, p. 72-73), unde contribuția lor poate fi modelizată în termeni de relații de discurs.

Dacă ne referim nemijlocit la algoritmul calculului direcțional, după cum reiese din etapele procesului de interpretare ilustrate *supra* („după calcularea informației direcționale poate fi construită forma propozițională și atribuite condițiile de adevăr”), el constituie o etapă necesară în construirea formei propoziționale, dar nu este unicul proces pragmatic implicat în interpretarea completă a enunțului în baza interpretării parțiale a frazei furnizate de modulul lingvistic. Alte procese esențiale pentru faza inferențială sunt dezambiguizarea, atribuirea referenților, determinarea forței ilocutionare și alte mecanisme pragmatice. În aceste condiții, avansăm ideea că adevărata UT, adică UT completă, este forma propozițională, iar inferența direcțională alături de celelalte procese și mecanisme care contribuie la elaborarea formei propoziționale sunt subunități de traducere.

Pentru a rezuma, considerăm subunitatea de traducere direcțională un proces inferențial specializat, subordonat ierarhic procesului inferențial general care produce forma propozițională a enunțului. Subunitatea de traducere direcțională reflectă dinamica temporală a discursului și în această capacitate reprezintă o structură informațională pasibilă de a fi o componentă esențială a similarității interpretative.

Unul dintre obiectivele centrale ale capitolului 2 a constat în a corobora propunerea noastră pentru o sUTd cu dovezi empirice, obținute atât din testarea TP, precum și din validarea ipotezelor elaborate în cadrul aplicării TP în CPT. Acest obiectiv se explică prin intenția noastră de a conferi sUTd nu doar o dimensiune teoretică, dar și o dimensiune didactică. Și, dacă în primul caz, consecințele speculațiilor teoretice nu părăsesc domeniul dezbaterilor academice, cel de-al doilea caz antrenează direct responsabilitatea cercetătorului. Am considerat, drept urmare, că verosimilitatea și coerența teoretică a TP, și a CPT bazate pe TP, trebuie să fie însoțite de plauzibilitate practică, chiar dacă aceasta nu poate fi evaluată decât indirect. Considerăm că am realizat acest obiectiv, în măsura în care am prezentat rezultatele mai

multor studii empirice care au implicat direct sau indirect testarea prevederilor TP, inclusiv cu referire la traducere. Contribuțiile care au făcut obiectul capitolului 2 nu epuizează desigur subiectul aspectelor cognitive ale traducerii sau al acceptabilității TP în calitate de teorie a traducerii. Ele reflectă însă principalele elemente care stau la baza abordării comunicării verbale conform principiului pertinentei, și anume: efort și efect cognitiv, procese de contextualizare, codificare (informație) procedurală și conceptuală. De asemenea, am dorit să extindem noțiunea de traducere inclusiv la domeniul interpretării, pentru a sublinia generalitatea cadrului teoretic și, în consecință, generalitatea subunității propuse.

În aceste condiții, ultima etapă în prezentarea sUTd, odată ce am clarificat aspectele terminologice, vizează delimitarea clară a conținutului și a mecanismului de funcționare a subunității.

Prin conținutul sUTd avem în vedere tipul informațiilor care fac obiectul proceselor specializate din cadrul sUTd. Prin mecanism de funcționare înțelegem algoritmul sau etapele de prelucrare cărora le este supus conținutul sUTd.

În sens larg, la baza **mecanismului de funcționare a sUTd** stă mecanismul deductiv. Acest fapt este explicat prin natura inferențială a comunicării verbale, în care modelul codului este completat de modelul inferențial. Conform TP, frazele sunt analizate de modulul lingvistic care va produce la ieșire forma logică. Forma logică va fi saturată ulterior prin procese inferențiale. Altfel spus, prin procese care, pornind de la informațiile furnizate de enunț și de la alte informații nonlingvistice, vor genera o ipoteză interpretativă sau alta. În calitate de premise ale mecanismului deductiv sau ale modelului inferențial servesc ipotezele contextuale. Inferențele generate nu sunt însă demonstrative, adică nu garantează adevărul concluziilor. Aceasta explică de ce, în ultimă instanță, comunicarea verbală este un proces cu risc sporit. Destinatarul nu are nicio garanție că a selectat ipotezele contextuale necesare pentru a ajunge la concluzia inferenței nondemonstrative care reflectă intenția locutorului.

Conform postulatului inițial al MID, inferența direcțională este rezultatul combinării informației contextuale cu informația lingvistică. În cadrul TP, saturarea formei logice se obține accesând contextul. Acesta este o construcție dinamică, definită drept un ansamblu de ipoteze – ipotezele contextuale.

Ipotezele contextuale sunt reprezentări cu formă propozițională pe care destinatarul le consideră adevărate sau posibil adevărate. Acest ansamblu de ipoteze (contextul) este construit enunț după enunț, prin urmare, natura sa este dinamică și în continuă modificare. Destinatarul are acces la informațiile care formează contextul fie prin procese de percepție, ele fiindu-i manifeste în mediul fizic, fie pentru că aceste informații au făcut obiectul procesării enunțurilor precedente, fie pentru că sunt inferabile sau pentru că le poate extrage din memoria de lungă durată (Moeschler, Auchlin 1997). În cadrul MID, o astfel de viziune a contextului se exprimă prin modul în care concluzia implicată (direcția inferată) se obține prin computarea informației lingvistice pe fundalul ipotezelor contextuale, formulate inclusiv în baza informației conceptuale. Atunci când destinatarul nu consideră justificat să extindă contextul, un context minimal poate autoriza în calitate de premise implicite ale mecanismului inferențial ipotezele contextuale formate în baza unei reguli cauzale. Acesta a fost anume cazul exemplilor din studiul de validare a MID în limba română.

Dacă mecanismul inferențial este principiul de bază al funcționării sUTd, atunci algoritmul proceselor care duc nemijlocit la calcularea subunității de traducere-inferență direcțională este același pe care MID îl stipulează pentru atribuirea inferenței direcționale (Moeschler 2000a, p. 71):

I. Enunțului e_1 i se atribuie o trăsătură direcțională în funcție de trăsăturile direcționale ale expresiilor lingvistice.

II. Construirea, dacă este posibil, a unei ipoteze contextuale în baza informației conceptuale.

III. Atribuirea enunțului e_2 a unei trăsături direcționale în funcție de trăsăturile direcționale ale expresiilor lingvistice.

IV. Calcularea inferenței direcționale a discursului $[e_1-e_2]$.

V. Validarea inferenței direcționale cu ajutorul unei ipoteze contextuale accesibile.

Trăsăturile direcționale și temporale sunt atribuite încă la etapa procesării informației de către modulul lingvistic. Altfel spus, forma logică conține deja adrese – pentru concepte și trăsături direcționale – pentru proceduri. Totuși calcularea inferenței direcționale, derivată în baza ipotezelor contextuale și a informației lingvistice, se produce la etapa de procesare pragmatică. Din acest motiv, considerăm că mecanismul

fundamental al sUTd este unul în esență inferențial, de natură pragmatică, chiar dacă atribuirea trăsăturilor ține de domeniul procesării lingvistice.

Conținutul sUTd este posibil de descris pornind, de asemenea, de la arhitectura MID. Conform modelului, inferența direcțională este rezultatul computării trăsăturilor direcționale, obținute în urma combinării informațiilor lingvistice (predicate, timpuri verbale și conectori) cu ipotezele contextuale. Referindu-ne la mecanismul de funcționare a sUTd, am precizat ce tip de informații pot intra în categoria ipotezelor contextuale – reprezentări obținute din surse senzoriale, din procesarea enunțurilor precedente, din operații inferențiale deja desfășurate sau din stocul memoriei de lungă durată. În cazul validării MID, am observat cum informația conceptuală a predicatelor, și anume regula cauzală, a servit drept input pentru generarea unei ipoteze contextuale. Când regula cauzală intra în conflict cu trăsături puternice ale altor informații implicate în calcularea inferenței, ipoteza contextuală integra informații care demonstau o evidentă lărgire a contextului. Ipoteza contextuală cea mai accesibilă, bazată pe regula cauzală dintre cele două predicate, nu mai permitea să se ajungă la o interpretare coerentă cu principiul pertinentei. În acest caz, destinatarul formula ipoteze contextuale alternative în baza unui efort de memorie, recurgând la experiențe anterioare (în lipsa informațiilor din mediul fizic imediat) sau în baza unui efort de imaginație, în măsura în care era capabil de aceste eforturi sau le considera justificate. Dacă ne referim la itemul experimental „Afară tună pentru că copilul se speriasă”, acesta presupune un efort de imaginație substanțial pentru a concilia trăsăturile direcționale *înapoi* și un raport cauzal între evenimentul „copilul s-a speriat” și evenimentul „afară a tunat”. Un scenariu, în care o anumită relație supranaturală există între stările emotive ale unui copil și fenomenele meteorologice, nu poate fi considerat tocmai accesibil, deși nici nu este un scenariu foarte original, fiind utilizat atât în literatura, cât și în cinematografia modernă. Efortul de a accesa scenariul în cauză poate fi considerat puțin justificat în condițiile unui studiu experimental, în care supraefortul nici măcar nu este solicitat explicit de la subiectul-destinatar. Riscăm însă să presupunem că, într-o sarcină care ar formula direct necesitatea de a ilustra în ce condiții evenimentul „copilul s-a speriat” și evenimentul „afară a tunat” sunt legate cauzal, explicația pe care am propus-o ar putea să apară cel puțin o dată.

Studiile de micronivel, în special cele bazate pe investigarea interpretării simultane sau consecutive, au demonstrat cum efortul de memorie sau efortul de imaginație este redus semnificativ de accesul imediat la contextul fizic al interacțiunii și la datele senzoriale. Un rol important în acest set de date joacă astfel de indicii paraverbale ca intonația, pauza, intensitatea vocii sau nonverbale ca gesturile. Este aproape trivial să insistăm asupra importanței pe care o poate avea în atribuirea inferenței direcționale în enunțul „Mihai căzu și Andrei îl împinse” deplasarea accentului logic de la „și” la „Andrei”. În mod similar, pentru unul dintre itemii noștri experimentali, „Anca scăpă paharul din mână pentru că paharul se spărsese”, interpretarea direcțională devine evidentă în condițiile când interlocutorilor le este manifest că ei partajează același mediu fizic, iar sunetul de sticlă spartă succedă unei manifestări vocale a fricii din partea Ancăi, de exemplu. Prin aceste reflecții pe marginea conținutului ipotezelor contextuale, dorim să subliniem varietatea informațională a acestei dimensiuni a sUTd. Varietatea de conținut are două consecințe principale. În primul rând, este vorba de universalitatea sUTd, atât la nivel teoretic, cât și la nivel practic. sUTd este un instrument conceptual care poate fi aplicat atât în cazul traducerii scrise, cât și în cazul traducerii orale. În ce privește universalitatea practică, am semnalat de mai multe ori că sUTd trebuie să fie o unitate translingvistică. Din perspectiva mecanismului de funcționare a sUTd, considerăm că această condiție a fost îndeplinită. Modelul inferențial nu este atașat proceselor cognitive și comunicaționale specifice unui anumit grup de locutori. TP face predicția că el caracterizează comunicarea ostensivă în calitate de facultate general-umană.

Dacă revenim însă la conținutul sUTd, orientarea translingvistică poate fi oarecum pusă sub semnul întrebării, în momentul în care ne referim la componenta lingvistică. Dar acest lucru devine problematic numai dacă concepem MID prioritar drept o colecție de expresii lingvistice, și nu drept un mecanism sau un principiu de calculare a inferenței direcționale. Este adevărat că MID original, dar și versiunea pe care am testat-o pentru limba română, include expresii lingvistice prototipice (predicate, timpuri și conectori) pentru exprimarea referinței temporale și a relațiilor temporale pentru două limbi particulare: româna și franceza. Ar fi totuși prea optimist să considerăm că în miile de limbi de pe glob mijloacele lingvistice pentru

exprimarea temporalității sunt epuizate de aceste trei categorii. MID nu le epuizează nici măcar pentru franceză și română. Mai există, cel puțin, adverbele temporale. Prin urmare, dacă ne propunem să păstrăm orientarea translingvistică a sUTd, este necesar să postulăm pentru această unitate un conținut care depășește categorizările înguste precum verb, timp verbal, conector. Acest fapt este posibil chiar în cadrul MID, mai ales în lumina rezultatelor obținute pentru limba română. Astfel, vom afirma că sUTd are drept conținut informația conceptuală și procedurală purtătoare de trăsături direcționale, care se realizează morfologic și propozițional. Trăsăturile se află în diferite relații de forță una în raport cu alta, constituind structuri ierarhice care ghidează interpretarea enunțului în conformitate cu principiul pertinentei. Considerăm că această abordare prin prisma opoziției procedural/conceptual este mai aproape de realitatea rezultatelor empirice obținute de F. Alves *et al.* și de cele mai recente poziții teoretice adoptate de autorii TP și de autorul MID. Insistăm pe ideea că există o diferență de principiu în a identifica expresii lingvistice distincte pentru codificarea informației conceptuale și a informației procedurale (lexic deschis vs lexic închis) și în a postula că există sens procedural și sens conceptual, fără a atribui acestei diviziuni corespondențe clare la nivel de formă lingvistică. Pentru a rezuma, conținutul sUTd, definit în termeni de informații procedurale și conceptuale purtătoare de trăsături direcționale, ne permite să postulăm universalitatea translingvistică a unității, în măsura în care fiecare sistem lingvistic va atribui trăsături direcționale propriilor expresii, care vor intra ulterior în relații ierarhice specifice. Aceasta însă nu va prejudicia mecanismul general de derivare a inferenței direcționale, precum și prevederile generale ale MID privind contribuția neuniformă a ipotezelor contextuale, a conținuturilor procedurale și a conținuturilor conceptuale la computarea direcției temporale.

În lumina considerațiilor expuse *supra*, Figura 4 sintetizează felul în care concepem modelul sUTd atât de perspectivă structurală, cât și funcțională, înscriindu-l totodată în procesul general al comunicării inferențiale interlingvistice.

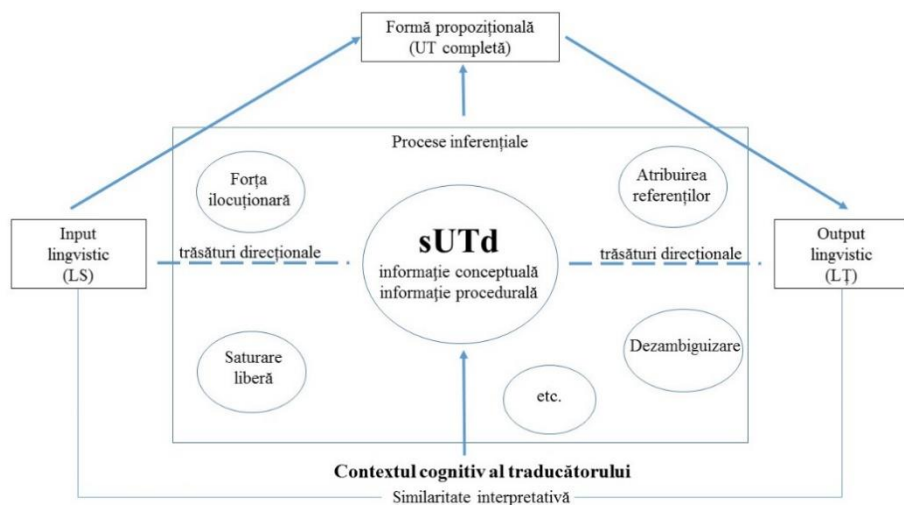

Fig. 4. Modelul subunității de traducere direcționale

A doua consecință a faptului că sUTd are un conținut informațional variat ține de faptul că calculul inferențial este dependent de performanța cognitivă a traducătorului. Atunci când afirmăm că ipotezele contextuale sunt accesibile în virtutea unui efort de memorie, de imaginație sau de deducție, presupunem concomitent că acest efort este rezultatul unui mecanism cognitiv individual. Chiar și derivarea formei logice cu atribuirea trăsăturilor direcționale poate releva, în limitele admisibilului, din domeniul particularului. În acest sens, reamintim precizările GBLR (2016) privind achiziționarea târzie a unor timpuri verbale în română. Cu această a doua consecință abordăm componenta didactică a propunerii noastre. În cele ce urmează, revenim asupra observațiilor noastre privind aplicațiile pedagogice ale MID, plasând subiectul în cauză în contextul, mai specializat, al sUTd și al noțiunii de greșeală de traducere.

Termenul „aplicații” nu trebuie înțeles în sensul de „proceduri”, „algoritme” sau „practici” prescrise pentru utilizarea sUTd în formarea traducătorilor. Îl utilizăm, mai degrabă, cu sensul de „propuneri” pentru integrarea sUTd în procesul de conceptualizare a resurselor didactice și a strategiilor de evaluare, din perspectiva formatorului, și în procesul de dezvoltare a abilităților de autorefecție, din perspectiva cursanților.

Atunci când pledăm pentru aplicarea TP sau a specificărilor sale în procesul de formare a traducătorilor nu ne referim nemijlocit la o componentă prescriptivă sau la instrucțiuni explicite pentru obținerea unei traduceri de calitate. Contribuția TP pentru formator și pentru cursant este de altă natură. Conceptele-cheie ale TP pentru traducere sunt: efort *vs* efect, procesare incrementală, comunicare explicită și implicită, metareprezentare și „citirea minții”. Fenomenele respective, într-o măsură mai mare sau mai mică, pot fi atribuite constatării că limbile naturale sunt subdeterminate lingvistic. În viziunea noastră, contribuția principală a TP în formarea și autoformarea traducătorilor se realizează pornind de la acceptarea acestei constatări și conceptualizarea demersului didactic într-un mod care i-ar permite viitorului profesionist să-și construiască performanța în concordanță cu fenomenul subdeterminării. Altfel spus, subiectul traducător va fi pus în poziția de a-și spori capacitățile metareprezentationale, în scopul de a identifica cum este eliminat decalajul dintre semnificația frazei și sensul intenționat de locutor. O parte a acestui proces se va produce automat, fără controlul conștient al traducătorului, însă pentru alte componente pot fi dezvoltate abilități specifice. Utilizăm verbul „a dezvolta”, deoarece considerăm că ele fac deja parte din setul standard de abilități al unei persoane care comunică cotidian în limba sa maternă. Diferența constă în faptul că traducătorul trebuie să-și reprezinte conștient o bună parte dintre aceste procese prin care se ajunge la ceea ce a vrut să spună locutorul, în scopul de a transfera în limba-țintă sensul intenționat de comunicator și de a-l calibra în funcție de destinatar, de context și, nu în ultimul rând, de codul lingvistic-țintă.

Pornind de la această poziție teoretico-didactică, stabilim două direcții de aplicare a sUTd nemijlocit în formarea viitorilor traducători. În ambele cazuri, ne referim exclusiv la traducerea scrisă. Motivul pentru o astfel de delimitare a domeniului de referință este dublu. În primul rând, pentru că ne bazăm substanțial pe rezultatele obținute în urma validării MID în română pentru a argumenta unele dintre observațiile și propunerile noastre, iar validarea MID a implicat testarea calculului inferențial în baza inputului scris. Considerăm prematur să extindem constatările făcute pe marginea acestui studiu experimental la procesarea orală a enunțurilor. În special, deoarece impactul contextului este diferit în interpretare față de traducerea scrisă. În al doilea rând, am subliniat, în repetate rânduri, că o parte a intuițiilor noastre

rezultă din experiența de formator și evaluator în domeniul traducerii, iar această experiență ține preponderent de traducerea scrisă.

Prima direcție de aplicare a fost deja menționată în cadrul acestui proiect de cercetare. Am notat anterior că, dacă în urma aplicării MID în română, se va adevăra că distribuția forțelor trăsăturilor direcționale este distinctă de cea atestată în franceză, atunci acest rezultat va implica recadrarea principiilor după care se concepe în didactica traducerii transferul informației temporale prin echivalențe/corespondențe. Am invocat, în acest sens, paralelismul sistemelor temporale în franceză și română și faptul că, în momentul „învățării traducerii”, paralelismul în cauză este deseori dăunător și produce rezultate nejustificate. Considerăm că rezultatele obținute în cadrul studiului experimental ne autorizează să afirmăm că subdeterminarea lingvistică, inclusiv modul în care ea afectează funcționarea sUTd, justifică deplasarea accentelor de la traducerea referinței temporale la interpretarea referinței temporale. Credem că interpretările obținute în urma validării MID demonstrează că temporalitatea nu poate fi redusă la expresiile lingvistice specializate în cadrul unui sistem particular pentru exprimarea sa, cum ar fi timpurile verbale sau anumite conjuncții, adverbe etc. Chiar mai mult, temporalitatea nu este un parametru obiectiv, variind în funcție de abilitățile destinatarului de a construi contextul și de capacitatea modulului său lingvistic de a determina forma logică. Prin urmare, putem considera că sUTd este o funcție a activității inferențiale a subiectului traducător și a competenței sale lingvistice. În acest context, delimităm cea de-a doua orientare a aplicării sUTd, și anume evaluarea cursanților. Pentru a reveni la itemii noștri experimentali, rămâne deschisă problema dacă, în cazul unor anumite configurații, a fost decisiv eșecul modulului lingvistic în decodificarea anumitor forme temporale, de exemplu inferența *înapoi* a MMP, sau eșecul procesului inferențial în construirea unui context, în care o schemă causală mai puțin prototipică ar fi fost mai potrivită. O soluție pentru a remedia primul tip de deficiențe, cele legate de modulul lingvistic, ar fi de a orienta cursantul spre însușirea conștientă a regulilor și normelor lingvistice în cauză. Or, în pofida accesibilității generale și simplității aparente a acestei soluții, ea provoacă, la rândul său, un șir de dezbateri complexe despre evoluția limbii sau despre interacțiunea dintre normă, sistem și uz, în sens coșerian, de exemplu. Toate aceste dezbateri sunt cu atât mai justificate, atunci când

„defecțiunea” modulului lingvistic nu este constatată doar la un cursant, ci devine un fenomen recurent. În plus, din nou în baza rezultatelor obținute din studiul experimental, putem extrapola ușor fenomenul de compensare sau de dominare a informației conceptuale confirmată contextual, și declara că modulul lingvistic admite deficiențe acolo unde există mai multe surse potențiale pentru a infera informația direcțională: alte expresii lingvistice (conectori), ipoteze contextuale (regulile cauzale sau scenarii/experiențe prototipice), mediul fizic în care se produc evenimentele. Putem presupune că din acest motiv, cel puțin din experiența noastră, solecismele și barbarismele temporale sunt greșeli mai răspândite decât solecismele de persoană sau de număr. În acest sens, este util să invocăm conceptul de creativitate lingvistică, înțeles inclusiv ca producere a unor enunțuri anormale, inclusiv în traducere. Faptul că destinatarii sunt capabili să ajusteze procesul interpretativ pentru a înțelege chiar o formulare imperfectă sugerează că ei pot depăși acest decalaj între semnificația frazei și intenția comunicativă a locutorului.

În condițiile date, considerăm că, relativ la prima direcție de aplicare a sUTd, formatorul trebuie să-și elaboreze resursele didactice, astfel încât acestea să reflecte și să varieze, într-o primă etapă, contribuția atât a codului lingvistic, cât și cea a mecanismelor inferențiale în procesarea informației direcționale. Într-o a doua etapă, este necesară explicitarea complementarității celor două modele (modelul codului și modelul inferențial), în scopul de a încuraja cursanții să-și dezvolte capacități de autorefecție vizavi de modul în care interpretează enunțurile. În opinia noastră, procesul de conștientizare de către cursanți a felului în care ei calculează inferența direcțională nu trebuie să recurgă decât indirect la prescripțiile lingvistice curente. Considerăm că formatorul ar putea adopta inițial o poziție pasivă în acest sens și urmări în ce mod cursanții descriu ei înșiși contribuția diverselor expresii lingvistice la calcularea inferenței direcționale sau la ce expresii recurg cel mai des pentru a exprima o dinamică temporală sau alta. De asemenea, credem oportun ca exercițiile cu implicarea direcționalității să nu apeleze decât foarte târziu la traducerea propriu-zisă, în special dacă limbile de lucru sunt înrudite și posedă sisteme formale paralele, cum este cazul limbilor română și franceză. Astfel s-ar putea evita parțial fenomenele de interferență, dar, și mai important, cursantul va avea ocazia să asocieze fiecărui sistem lingvistic un set distinct de mijloace purtătoare de trăsături direcționale.

Revenind la cea de-a doua orientare în aplicarea sUTd, este inevitabil să evocăm conceptul de „greșeală” de traducere, în calitate de instrument conceptual necesar pentru gestionarea varietății de echivalențe temporale în textul-țintă în română, deoarece varietatea respectivă include nu doar fenomene de selecție paradigmatică sau de decalaj, dar și de transgresare. Această abordare din perspectiva greșelii se justifică și prin cadrul teoretic în care plasăm interpretarea temporalității. Reafirmăm ideea că, departe de a postula un locutor ideal drept obiect al cercetării, pragmatica postgriceeană investighează comunicarea în pofida defecțiunilor constatate. În procesul comunicării, o bună parte a enunțurilor nu formează fraze gramatical corecte sau complete, din varii motive: oboseala sau neatenția locutorului; locutorul este indecis referitor la ceea ce dorește să comunice, se corectează sau renunță în plin proces de formulare; locutorul nu posedă suficiente cunoștințe de limbă, inclusiv maternă. Constatăm că în afirmația precedentă, comunicarea poate fi înlocuită cu „traducere”, iar locutor cu „traducător”, și se constată o realitate foarte verosimilă, în special în contextul procesului de formare a viitorilor traducători.

Greșeala sau eroarea de traducere, terminologia nu este unanimă, este un subiect tradițional în investigațiile traductologice. Fie că este vorba de o perspectivă didactică sau de una operațional-științifică, fenomenul greșelii în traducere interesează cercetătorii inclusiv grație potențialului său de a face lumină asupra unui număr mare de procese cognitiv-lingvistice. În context didactic, M. Ballard observă importanța instrumentalizării greșelilor, în scopul de a iniția o abordare reflexivă a necesităților și, ulterior, a performanțelor cursanților înrolați într-un program de traducere (2005, p. 51). Același autor susține că a venit momentul să depășim mecanismele tradiționale de sancționare a greșelilor, deoarece acestea nu fac decât să creeze un mediu traumatizant și chiar degradant pentru cursanți, într-o perioadă în care asistăm la o democratizare tot mai pregnantă a învățământului superior. Greșeala drept indicator de cunoaștere a limbii este o abordare prea restrictivă pentru un fenomen care poate servi drept input pentru un proces reflexiv deosebit de prețios în dezvoltarea competenței de traducere (2005, p. 51-52).

Din aceste motive, în domeniul investigațiilor traductologice, se înregistrează tot mai multe tentative de a depăși clasificările cel puțin ambigue

ale greșelilor de traducere, în scopul de a transforma modelele triadice de tipul sens fals/sens contrar/nonsens în modele performante.

Propunerea noastră pentru aplicarea sUTd nu vizează astfel să se încadreze în acest tip de tentative de clasificare a greșelii de traducere. Am arătat *supra* că conținutul sUTd nu poate fi atașat formei lingvistice pe care o ia informația direcțională. Preferăm să vorbim despre greșeala de traducere, în contextul sUTd, în sensul în care aceasta evocă o problemă în relația dintre textul-sursă și textul-țintă. Problema în cauză își are originea într-o presupusă simetrie între limbile/textele/culturile-sursă și țintă. Simetria, sau paralelismul, se poate manifesta în unele cazuri, dar nu este valabilă pentru orice act de traducere. Prin urmare, aparenta simetrie poate genera fenomene care vor afecta mai multe niveluri de descriere: cultural, pragmatic, textual, semantic, sintactic, morfologic, fonologic sau stilistic. Analizând greșelile de traducere, din perspectiva sUTd, este posibil de evaluat cum anume presupusa simetrie dintre franceză și română se reflectă asupra proceselor cognitive ale traducătorului și, mai important, ce ne poate spune despre aceste procese încercarea de a păstra simetria în cauză sau, dimpotrivă, refuzul de a o respecta.

Tratarea subiectelor legate de timp și temporalitate în didactica traducerii trebuie să se realizeze, în opinia noastră, în plan sintagmatic cu încorporarea acelor instrumente de conceptualizare și modelare teoretico-didactică care includ nu doar dimensiunea normativă, ci și pe cea cognitivă a comunicării umane, chiar cu un accent sporit asupra acesteia din urmă. Greșeala de traducere, în acest sens, funcționează asemenea unui indicator, o anomalie care sugerează procese de interes științific la nivel de interpretare a textului-sursă, cât și de competență în limba-țintă, considerată maternă. MID, în sens larg, și sUTd, în sens particular, pot introduce, în acest context, un principiu organizator care permite abordarea greșelilor nu drept ocazii de sancționare, ci de „descifrare” a motivelor de ce chiar și o traducere defectuoasă, o formă greșită, a fost considerată pertinentă de către subiectul locutor. sUTd ne permite să includem greșeala de traducere temporală, de diferit grad de severitate, în tabloul mai larg al modului în care cogniția umană procesează informația lingvistică și contextuală, prin mecanisme inferențiale de compensare și coordonare la nivelul materialului limbii și la nivelul reperelor din mediul cognitiv accesibil.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În cele ce urmează, prezentăm **rezultatele obținute** pentru fiecare dintre cele două dimensiuni ale scopului fixat pentru cercetarea de față, corelându-le cu obiectivele și ipotezele corespunzătoare. Atragem atenția asupra faptului că ambele dimensiuni reflectă investigații originale care și-au propus să soluționeze două problematici de bază: 1) cum se realizează calculul inferențial direcțional în limba română; 2) cum poate fi operaționalizat calculul inferențial direcțional în calitate de instrument teoretic în traducere.

1) Validarea experimentală a MID pe materialul limbii române și determinarea particularităților generate de calculul inferențelor direcționale.

Validarea empirică a MID în limba română a permis formularea următoarelor concluzii:

1. Principiul A al MID este confirmat pentru limba română. Informațiile contextuale sunt mai puternice decât informațiile lingvistice. Acomodarea pragmatică sub influența trăsăturilor direcționale ale expresiilor lingvistice (conectori sau timpuri verbale) se produce doar atunci când o ipoteză contextuală nouă este ușor, sau relativ ușor, accesibilă. Accesibilitatea unei premise implicite alternative variază în funcție de cât de stereotipic este evenimentul reprezentat de informația conceptuală a predicatelor.

2. Principiul A (amendat) nu este confirmat pentru limba română. Regula conceptuală nu este blocată de informația procedurală (timpuri verbale, conectori) și o ipoteză contextuală poate fi construită. Informația procedurală a timpurilor verbale și cea a conectorilor au totuși un impact diferit asupra calculului inferențial.

3. Principiul B nu este confirmat pentru limba română. Informațiile procedurale ale timpurilor verbale nu sunt mai puternice decât informațiile conceptuale. Trăsăturile direcționale ale timpurilor și ale conectorului nespecializat sunt anulate în majoritatea cazurilor. Dacă se produce o acomodare pragmatică sau se înregistrează tendințe spre acomodare, fenomenele respective se explică, în primul rând, prin predispoziția informației conceptuale de a construi contexte alternative sau prin conținutul conceptual al conectorului specializat.

4. Principiul C a fost confirmat pentru limba română. Informațiile procedurale propoziționale sunt mai puternice decât informațiile procedurale încorporate morfologic.

5. Principiul D este confirmat pentru limba română. O trăsătură puternică domină o trăsătură slabă sau o secvență de trăsături slabe. Astfel se explică impactul conectorului specializat (este anulată trăsătura direcțională slabă a timpului verbal) și faptul că trăsătura RCC (informația conceptuală) devine trăsătura generală a discursului.

6. Principiul E este confirmat pentru limba română. Ceea ce deosebește totuși calculul inferențial direcțional în română este faptul că trăsături slabe posedă nu doar timpurile verbale și conectorii nespecializați, dar și conectorii specializați. Doar ipoteza contextuală este puternică.

7. Este validată ipoteza adițională conform căreia, în limba română modernă, trăsăturile direcționale ale PS și ale MMP sunt latente și devin active, doar când alte trăsături direcționale puternice le confirmă. Trăsăturile PS și MMP nu intră în conflict cu alte informații conceptuale și procedurale.

8. Alternanța PS/PC nu a oferit rezultate suficient de concludente pentru a confirma sau infirma ipoteza că, în cuplu cu PS, MMP va fi mai ușor de recunoscut, dar am observat că eforturile mai mici de procesare a PC au favorizat interpretarea MMP în cazuri când mecanismul inferențial este suprasolicitat.

9. Nu s-a confirmat pentru limba română că variația gradului de contingență și de contiguitate al unei relații cauzale influențează funcționarea principiului A (amendat). S-a demonstrat totuși că gradul de accesibilitate a unei ipoteze contextuale alternative influențează pozitiv fenomenul de acomodare pragmatică.

În contextul validării experimentale a MID, semnalăm următoarele limite și opțiuni de ameliorare a rezultatelor:

- necesitatea unei etape preliminare în elaborarea itemilor experimentali, în urma căreia parametrul de contingență ar putea fi fundamentat statistic;
- utilitatea unei etape de antrenament pentru participanți, care ar elimina o parte din deficiențele de procedură;
- introducerea unui mecanism/protocol care ar permite să observăm și să cuantificăm fenomenele care afectează indirect mecanismul inferențial: neatenția, oboseala, plictiseala etc.;

- completarea designului experimental cu un dispozitiv de interpretare de tip PVC, în condițiile în care participanții sunt obișnuiți cu activități de autorefecție, iar prezența unor tehnologii de vârf ar reduce caracterul invaziv al PVC.

Considerăm că dezvoltarea psiholingvisticii și a aplicațiilor practice ale științelor cognitive va crea oportunități metodologic mai variate și instrumental mai exacte pentru cercetarea modului în care funcționează mecanismul inferențial în comunicarea umană.

2) Abordarea calculului inferențial într-o perspectivă traductologică, prin formalizarea unei subunități de traducere direcționale.

10. S-a descris modelul unei sUTd în baza elementelor sale de structură (conținut) și de funcționare (proces).

11. S-a argumentat că calculul inferenței direcționale își are domeniul în procesul traducerii, fiind afectat de aspectele cognitive ale acesteia, în calitate de formă particulară de comunicare. S-a confirmat, prin urmare, că sUTd este o unitate de proces.

12. S-a stabilit că calcularea inferenței direcționale, derivată în baza ipotezelor contextuale și a informației lingvistice, se produce la etapa de procesare pragmatică. Respectiv, s-a identificat că mecanismul fundamental de funcționare al sUTd este în esență inferențial, de natură pragmatică.

13. S-a determinat că sUTd constituie un proces inferențial specializat, subordonat ierarhic procesului inferențial general care produce forma propozițională a enunțului. sUTd reflectă dinamica temporală a discursului și în această capacitate reprezintă o structură informațională pasibilă de a fi o componentă esențială a similarității interpretative.

14. S-a demonstrat că sUTd are drept conținut informația conceptuală și procedurală purtătoare de trăsături direcționale (de dinamică temporală), care se realizează morfologic și propozițional. Trăsăturile se află în diferite relații de forță una în raport cu alta, constituind structuri ierarhice care ghidează interpretarea enunțului, în conformitate cu principiul pertinentei.

15. S-a argumentat că sUTd este un concept universal translingvistic, deoarece conținutul său poate fi definit în termeni de informații procedurale și conceptuale purtătoare de trăsături direcționale, iar mecanismul său fundamental de funcționare este în esență inferențial, de natură pragmatică.

16. S-a stabilit că funcționarea sUTd este dependentă de performanța cognitivă a traducătorului, ipotezele contextuale fiind accesibile în virtutea unui efort de memorie, de imaginație sau de deducție. Prin urmare, s-a arătat în ce mod, în didactica traducerii, subiectele legate de temporalitate trebuie să fie abordate în plan sintagmatic, cu încorporarea acelor instrumente de conceptualizare și modelare teoretico-didactică care prevăd nu doar dimensiunea normativă, ci și pe cea cognitivă a comunicării umane.

17. S-a avansat ideea că GT are potențialul de a fi transformată din instrument de sancționare în cale de acces spre motivațiile cognitive ale subiectului traducător în procesul de comunicare interlingvistică.

Prin urmare, rezultatele fundamentale obținute care au determinat crearea unei noi direcții științifice și au soluționat o problemă științifică, aplicativă, de importanță majoră rezidă în demonstrarea experimentală a prevederilor MID, ceea ce a condus la clarificarea particularităților calculului inferențial direcțional în limba română, creând baza teoretică pentru formalizarea unui model de subunitate de traducere direcțională.

În baza rezultatelor obținute, considerăm că **valoarea teoretică și practică a cercetării** se regăsește în următoarele contribuții originale pentru domeniile pragmaticii cognitive și traductologiei:

1) Validarea experimentală a MID a confirmat faptul că acest model teoretic este valabil în afara caracteristicilor specifice unei singure limbi: interpretarea dinamicii temporale în limba română corespunde algoritmului general de calcul inferențial preconizat de MID.

2) În același timp, s-au verificat empiric și principiile de bază ale TP, și anume faptul că comunicarea verbală este guvernată de principiul pertinentei, bazat pe un echilibru al eforturilor de procesare depuse de locutori și al efectelor de sens obținute drept rezultat.

Prin validarea MID pe materialul limbii române, au fost identificate fenomene particulare pentru funcționarea sistemului său temporal:

3) Regula conceptuală nu este blocată de informația procedurală (timpuri verbale, conectori) și o ipoteză contextuală poate fi construită. Informația procedurală a timpurilor verbale și cea a conectorilor au un impact diferit asupra calculului inferențial.

4) Informațiile procedurale ale timpurilor verbale nu sunt mai puternice decât informațiile conceptuale. Trăsăturile direcționale ale timpurilor și ale

conectorului nespecializat sunt anulate în majoritatea cazurilor. Dacă se produce o acomodare pragmatică sau se înregistrează tendințe spre acomodare, fenomenele respective se explică, în primul rând, prin predispoziția informației conceptuale de a construi contexte alternative sau prin conținutul conceptual al conectorului specializat.

5) În româna modernă, nu doar timpurile verbale și conectorii nespecializați posedă trăsături slabe, dar și conectorii specializați. Doar ipoteza contextuală este puternică în română.

6) În limba română modernă, trăsăturile direcționale ale PS și ale MMP sunt latente și devin active, doar când alte trăsături direcționale puternice le confirmă. Trăsăturile PS și MMP nu intră în conflict cu alte informații conceptuale și procedurale.

7) De asemenea, în contextul limbii române, aplicarea MID a permis să se confirme fenomene semnalate de alte cercetări lingvistice, din domenii diferite de pragmatică, și anume aoristizarea perfectului compus și valoarea de inversiune temporală obținută cu el.

Abordarea traductologică a calculului inferențial s-a soldat cu următoarele contribuții originale:

8) A fost propus un model teoretic pentru formalizarea calculului inferențial direcțional într-o subunitate de traducere (sUTd).

9) Au fost descrise conținutul și principiile de funcționare a sUTd în calitate de proces inferențial subordonat procesului general de traducere.

În baza rezultatelor obținute în urma validării MID în română și a considerațiilor teoretice legate de formularea sUTd, au fost formulate următoarele aplicații practice:

10) S-a ilustrat în ce mod dimensiunea normativă a limbii poate fi completată, în perspectivă didactică, dar și științifică, cu contribuțiile cadrelor teoretice de orientare cognitivă (TP și MID).

11) A fost indicat cum o teorie a traducerii bazată pe TP poate ghida practic activitatea specialistului sau a formatorului de specialiști din domeniu.

12) A fost formulată o propunere de demers didactic în care sUTd, corelată cu GT sau cu alte fenomene de decalaj, poate fi valorificată într-o optică de cercetare-acțiune de către formator și într-un instrument de autorefecție de către cursantul înrolat într-un program de traducere sau chiar de un traducător profesionist.

Rezultatele obținute, precum și întregul proces de realizare a acestui proiect de cercetare, ne autorizează să formulăm următoarele **recomandări**:

1. Considerăm interesantă atât din punct de vedere teoretic, cât și practic, validarea MID în limbi din alte familii sau în limbi cu sisteme temporale suficient de distincte de română și franceză, pentru a testa și mai aprofundat generalitatea modelului.

2. Deși acest parametru nu a fost operaționalizat sub formă de variabilă în investigația noastră, putem presupune că o cercetare care ar analiza influența variației diatopice asupra interpretării itemilor experimentali din studiul de față ar putea produce rezultate interesante.

3. Investigația noastră poate fi aplicată pentru a determina dacă și alte dimensiuni temporale (prezentul, viitorul) se supun prevederilor MID, în particular, și ale TP, în general.

4. Sugestiile noastre privind incorporarea calculului inferențial direcțional în procesul didactic pot face obiectul elaborării unor unități de conținut în cadrul disciplinelor de profil din programele de traducere.

5. Cu referință la rezultatele obținute în abordarea traductologică a calculului inferențial, considerăm oportună validarea sUTd propuse într-un studiu empiric, cu un public de cursanți viitori traducători și/sau cu un public de traducători profesioniști, cu compararea ulterioară a rezultatelor obținute.

BIBLIOGRAFIE

1. ALVES, F., GONÇALVES, J. L. A Relevance Theory approach to the investigation of inferential processes in translation. In: F. ALVES, ed. *Triangulating translation: perspectives in process oriented research*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2003, pp. 3-24. ISBN 978-1588114297.
2. ALVES, F., GONÇALVES, J. L. Investigating the conceptual-procedural distinction in the translation process: A relevance-theoretic analysis of micro and macro translation units. In: *Target*. 2013, nr. 25(1), pp. 107-124. ISSN 0924-1884.
3. ASHER, N., LASCARIDES, A. *Logics of Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 526 p. ISBN 978-0521650588.
4. BALLARD, M. Téléologie de la traduction universitaire. In: *Meta*. 2005, nr. 50, pp. 49-59. ISSN 1492-1421.
5. BEAUZÉE, N. *Grammaire générale, ou Exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage : pour servir de fondement à l'étude de toutes les langues*. Paris: J. Barbou, 1767. 1337 p.
6. BENVENISTE, E. *Problèmes de linguistique générale, 1*. Paris: Gallimard, 1966. 356 p. ISBN 2-07-029338-6.
7. BLAKEMORE, D. *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Blackwell, 1987. 168 p. ISBN 978-0631156444.
8. BREAHNĂ, I. *Le calcul des inférences directionnelles en roumain. Étude expérimentale*. Chişinău: CEP USM, 2019. 71 p. ISBN 978-9975-152-34-1.
9. BREAHNĂ, I. Considerații privind o subunitate de traducere direcțională. In: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Științe umanistice” (B). 2020, nr. 10 (140), pp. 121-129. ISSN 1811-2668.
10. BREAHNĂ, I. Traducere și relevanță. In: *Philologia* (B). 2021a, nr. 1 (313), pp. 92-103. ISSN 1857-4300.
11. BREAHNĂ, I. *O abordare traductologică a calculului inferențelor direcționale (în baza unui studiu experimental)*. Chişinău: CEP USM, 2021b. 273 p. ISBN 978-9975-152-97-6.

12. CEMÂRTAN, C. Valorile aspectuale ale timpurilor verbului românesc. In: *Studia Universitatis Moldaviae*. 2015, nr. 10, pp. 3-7. ISSN 1811-2668.
13. CONSTANTINOVICI, E. Realizarea distincțiilor aspectuale în limba română. In: *Buletin de lingvistică*. 2013, nr. 14, pp. 29-35. ISSN 1857-1948.
14. COSERIU, E. Aspect verbal ou aspects verbaux? In: J. DAVID et R. MARTIN, eds. *La notion d'aspect*. Metz: Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz, 1978, pp. 13-25. ISBN 2-252-02181-0.
15. COSTĂCHESCU, A. *Pragmatica lingvistică. Teorii, debateri, exemple*. Iași: Institutul European, 2019. 628 p. ISBN 978-606-24-0216-7.
16. DAMOURETTE, J., PICHON, E. *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française* [online]. Paris: J.-L.-L. d'Arthey, 1911-1940 [citat 02.07.2020]. Disponibil: <https://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&collapsing=disabled&query=dc.relation%20all%20%22cb37374990j%22#>
17. DIMITRIU, C. *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia*. Iași: Institutul European, 2002. 852 p. ISBN 973-6110915.
18. DOWTY, D. R. The effects of aspectual class on the temporal structure of discourse: semantics or pragmatics? In: *Linguistics and Philosophy*. 1986, nr. 9, pp. 37-61. ISSN 0165-0157.
19. *Gramatica de bază a limbii române*. Coord. G. P. DINDELEGAN. București: Univers Enciclopedic Gold, 2016. 686 p. ISBN 978-6067041385.
20. GRICE, P. Meaning. In: *The Philosophical Review*. 1957, vol. 66, nr. 3, pp. 377-388. ISSN 0031-8108.
21. GRICE, P. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991. 394 p. ISBN 978-0674852716.
22. GRISOT, C. *Cohesion, Coherence and Temporal Reference from an Experimental Corpus Pragmatics Perspective*. Cham: Springer, 2018. 319 p. ISBN 978-3-319-96752-3.
23. GUILLAUME, G. *Temps et verbe: Théorie des aspects, des modes et des temps*. Paris: Champion, 1929. 134 p.

24. GUTT, E.-A. A Theoretical Account of Translation Without a Translation Theory. In: *Target*. 1990, vol. 2, nr. 2, pp. 135-164. ISSN 0924-1884.
25. GUTT, E.-A. *Translation and Relevance. Cognition and Context*. New York: Routledge, 2014. 271 p. ISBN 978-1-900650-22-9.
26. IRIMIA, D. *Morfo-sintaxa verbului românesc*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1997. 410 p. ISBN 973-9149-97-9.
27. IVĂNESCU, G. Le temps, l’aspect et la durée de l’action dans les langues indo-européennes. In: *Mélanges linguistiques: publiés à l’occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, Bucarest: Académie de la république populaire roumaine, 1957, pp. 23-31.
28. KAMP, H., ROHRER, C. Tense in Texts. In: R. BÄUERLE, C. SCHWARZE, A. von STECHOW, eds. *Meaning, Use, and Interpretation of Language*. Berlin: De Gruyter, 1983, pp. 250-269. ISBN 978-3110089011.
29. LÖRSCHER, W. The Translation Process: Methods and Problems of its Investigation. In: *Meta*. 2005, vol. 50, nr. 2, pp. 597–608. ISSN 1492-1421.
30. MOESCHLER, J. Le Modèle des Inférences Directionnelles. In: *Cahiers de linguistique française*. 2000a, nr. 22, pp. 57-100. ISSN 1661-3171.
31. MOESCHLER, J. L’ordre temporel dans le discours: le modèle des inférences directionnelles. In: *Cahiers Chronos*. 2000b, nr. 6, pp. 1-11. ISSN 1384-5357.
32. MOESCHLER, J. Connecteurs, encodage conceptuel et encodage procédural. In: *Cahiers de linguistique française*. 2002a, nr. 24, pp. 265-292. ISSN 1661-3171.
33. MOESCHLER, J. Economy and pragmatic optimality: the case of directional inferences. In: *Generative Grammar in Geneva (GG@G)*. 2002b, nr. 3, pp. 1-20 [citat 16.12.2019]. Disponibil: <http://www.unige.ch/lettres/linge/syntaxe/journal/Volume3/moeschlerGG@G.pdf>.
34. MOESCHLER, J., AUCHLIN, A. *Introduction à la linguistique contemporaine*. Paris: Armand Colin, 1997. 192 p. ISBN 2-200-25124-6.
35. MOESCHLER, J., REBOUL, A. *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Cluj-Napoca: Echinox, 1999. 558 p. ISBN 973-9114-66-5.

36. MOESCHLER, J. et al. *Le temps des événements. Pragmatique de la référence temporelle*. Paris: Kimé, 1998. 348 p. ISBN 978-2841741373.
37. REBOUL, A., MOESCHLER, J. *Pragmatica discursului*. Iași: Institutul European, 2010. 204 p. ISBN 978-973-611-705-3.
38. REICHENBACH, H. *Elements of Symbolic Logic*. New York: Macmillan, 1947. 444p. ASIN B0006AR6VA.
39. SAVIN-ZGARDAN, A. *Valori lexico-gramaticale ale locuțiunilor verbale românești în plan sincron și diacronic: Categoriile „Aktionsart” și „Terminativitate: Aterminativitate”*. Chișinău: Bons Offices, 2001. 135 p. ISBN: 9975-9629-0-4.
40. SÖHRMAN, I. Mai-mult-ca-perfectul în limba română din perspectivă romanică și balcanică. In: K. THEDE, ed. *Das Rumänische und seine Nachbarn: Beiträge der Sektion "Sprachwandel und Sprachkontakt in der Südost-Romania" am XXX. Deutschen Romanistentag*. Berlin: Frank & Timme GmbH, 2009, pp. 131-139. ISBN 978-3865967077.
41. SPERBER, D., WILSON, D. *Relevance: communication and cognition*. Oxford: Blackwell, 1995. 326 p. ISBN 978-0631198789.
42. VENDLER, Z. Verbs and Times. In: *The Philosophical Review*. 1957, vol. 66, nr. 2, pp. 143-160. ISSN 0031-8108.
43. VERKYUL, H. *A Theory of Aspectuality: The Interaction between Temporal and Atemporal Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. 393 p. ISBN 978-0521443623.
44. VIȘAN, N. Between the perfect and the Preterite – a DRT analysis of the romanian and the english complex past. In: *Revue roumaine de linguistique*. 2006, nr. 1, pp. 55-71. ISSN 0035-3957.
45. WEINRICH, H. *Le temps. Le récit et le commentaire*. Paris: Editions du Seuil, 1973. 333 p. ISBN 978-2020020442.
46. WILSON, D., SPERBER, D. Pragmatique et temps. In: *Langages*. 1993, nr. 112, pp. 8-25. ISSN 0458-726X.
47. WILSON, D., SPERBER, D. *Meaning and Relevance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 382 p. ISBN 978-0-521-74748-6.
48. ZAFIU, R. Mood, tense and aspect. In: G. P. DINDELEGAN and M. MAIDEN, eds. *The Grammar of Romanian*. Oxford: Oxford University Press, 2013, pp. 24-65. ISBN 978-0199644926.

LISTA PUBLICAȚIILOR

1. Cărți de specialitate

1.1. cărți de specialitate monoautor

1. BREAHNĂ, I. *Introduction à la traductologie*. Chișinău: CEP USM, 2016. 118 p. ISBN 978-9975-71-876-9.

http://catalog.bnrm.md/opac/bibliographic_view/851948;jsessionid=E5277114CC9124D0FBFAE089718E9DC7

2. BREAHNĂ, I. *Le calcul des inférences directionnelles en roumain. Étude expérimentale*. Chișinău: CEP USM, 2019. 71 p. ISBN 978-9975-152-34-1.

http://catalog.bnrm.md/opac/bibliographic_view/994465

3. BREAHNĂ, I. *O abordare traductologică a calculului inferențelor direcționale (în baza unui studiu experimental)*. Chișinău: CEP USM, 2021. 273 p. ISBN 978-9975-152-97-6.

2. Articole în reviste științifice

2.2. în reviste din alte baze de date acceptate de către ANACEC (cu indicarea bazei de date)

4. BREAHNĂ, I. Les voix du traducteur : diversité du texte, diversité de la langue. In: *ANADISS*. 2019, nr. 28 (II), pp. 205-210. ISSN 1842-0400. (ERIH Plus, CEEOL, DOAJ)

<http://www.litere.usv.ro/anadiss/arhiva/anadiss28/20.%20Breahna.%20Irina.pdf>

5. BREAHNĂ, I. Identité francophone et représentations sur la Toile. In: *Etudes interdisciplinaires en sciences humaines. Revue officielle du Collège doctoral francophone d'Europe centrale et orientale en Sciences humaines*. 2018, nr. 5, pp. 67-83. ISSN 1987-8753. <https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/view/387>

6. BREAHNĂ, I. Connaissance créative et/ou connaissance technique dans le calcul des inférences directionnelles. In: *Etudes interdisciplinaires en sciences humaines. Revue officielle du Collège doctoral francophone d'Europe centrale et orientale en Sciences humaines*. 2019, nr. 6, pp. 152-173. ISSN 1987-8753.

<https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/view/452>

7. BREAHNĂ, I. Timp și traducere: modelul inferențelor direcționale. In: *Etudes interdisciplinaires en sciences humaines. Revue officielle du Collège doctoral francophone d'Europe centrale et orientale en Sciences humaines*. 2020, nr. 7, pp. 415-426. ISSN 1987-8753. <https://ojs.iliauni.edu.ge/index.php/eish/article/view/498>

8. BREAHNĂ, I. La blogosphère francophone: langue et identité virtuelle. In: REGUIGUI, A., BOISSONNEAULT, J. et DOKHTOURICHVILI, M. dir. *Série Monographique en Sciences humaines 20, „Fondements historiques et ancrages culturels des langues”*. Sudbury, Ontario: Université Laurentienne, 2017, pp. 453-

480. ISSN 1198-8282. https://seriemono.ca/wp-content/uploads/2020/09/SMSH_20_Texte.pdf

2.3. în reviste din Registrul Național al revistelor de profil (cu indicarea categoriei)

9. BREAHNĂ, I. Temps et traduction: une approche pragmatique. In: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Științe umanistice” (B). 2018, nr. 10 (120), pp. 32-39. ISSN 1811-2668. (IBN, DOAJ) http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/06.p.32-39_120.pdf

10. BREAHNĂ, I. Temps, traduction et théorie de la pertinence. In: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Științe umanistice” (B). 2019, nr. 4 (124), pp. 89-93. ISSN 1811-2668. (IBN, DOAJ) <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/13.-p.89-93.pdf>

11. BREAHNĂ, I. Timp și referință temporală în limbă. In: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Științe umanistice” (B). 2020, nr. 4 (134), pp. 12-19. ISSN 1811-2668. (IBN, DOAJ) <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/03.-p.12-19.pdf>

12. BREAHNĂ, I. Unitatea de traducere: un concept operațional? In: *Intertext* (B+). 2020, nr. 1-2 (53-54), pp. 104-110. ISSN 1857-3711. (IBN, EBSCO) <http://old.ulim.md/assets/images/INTERTEXT%20N1-2,%202020%20publicare.pdf>

13. BREAHNĂ, I. Considerații privind o subunitate de traducere direcțională. In: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Științe umanistice” (B). 2020, nr. 10 (140), pp. 121-129. ISSN 1811-2668. (IBN, DOAJ) <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/14.-p.-121-129.pdf>

14. BREAHNĂ, I. La signification prosodique dans une perspective gricéenne et post-gricéenne. In: *Limbaj și context* (B). 2020, nr. 2 (XII), pp. 15-25. ISSN 1857-4149. https://www.usarb.md/limbaj_context/ro.html

15. BREAHNĂ, I. Traducere și relevanță. In: *Philologia* (B). 2021, nr. 1 (313), pp. 92-103. ISSN 1857-4300. (ERIH Plus, ULRICH'S, IBN) https://ifr.md/reviste/philologia_1-2--2021.pdf

3. Articole în lucrările conferințelor și altor manifestări științifice

3.2. în lucrările manifestărilor științifice incluse în alte baze de date acceptate de către ANACEC

16. BREAHNĂ, I. Clivage et dialogisme: pistes pour la traduction. In: ARDELEANU, S.-M., COROI, I.-C., FÎNARU, D., coord. *Limbaje și comunicare. Dinamica limbilor și literaturilor în epoca globalizării*, vol. XIII, partea I. Iași: Demiurg, 2015, pp. 363-370. ISBN 978-973-152-302-6.

17. BREAHNĂ, I. Encodage procédural et encodage conceptuel dans la traduction des connecteurs pragmatiques du français vers le roumain. In: *Le Miroir Linguistique de l'Univers. Actes des 6ème et 7ème colloques internationaux organisés dans le cadre de la Semaine de la Francophonie*. Erevan: Universitatea de Stat „V. Briusov”, 2015, pp. 85-93. ISBN 978-9939-56-132-5.

18. BREAHNĂ, I. Unitatea de traducere din perspectiva teoriilor pragmatice. In: *Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”, ediția a XV-a, „Schimbarea Lingvistică și Schimbarea Lingvisticii”*. Cernăuți: Universitatea Națională din Cernăuți, 2020, pp. 240-246. ISBN 978-966-423-579-9.

3.3. în lucrările manifestărilor științifice incluse în Registrul materialelor publicate în baza manifestărilor științifice organizate din Republica Moldova

19. BREAHNĂ, I. Les connecteurs pragmatiques: encodage conceptuel et encodage procédural. In: *Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”, ediția a XIV-a, 13-14 octombrie 2017*. Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 316-330. ISBN 978-9975-142-05-2.

20. BREAHNĂ, I. Modele experimentale în traductologie: modelul inferențelor direcționale și protocolul verbalizării concomitente. In: *Lumina verbului matern. Materiale ale Conferinței Științifice „Profesorul și savantul Irina Condrea – prezență remarcabilă în mediul academic și cultural din Republica Moldova”*. Chișinău: CEP USM, 2019, pp. 223-230. ISBN 978-9975-149-53-2.

https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/98295

21. BREAHNĂ, I. Les relations du discours. In: *Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”. Rezumate ale comunicărilor, vol. II*. Chișinău: CEP USM, 2019, pp. 183-187. ISBN 978-9975-149-51-84. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/87770

22. BREAHNĂ, I. Quel(s) type(s) d'encodage pour les connecteurs pragmatiques? In: *Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”. Rezumate ale comunicărilor, vol. II*. Chișinău: CEP USM, 2020, pp. 95-98. ISBN 978-9975-152-51-8.

https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/115661

ADNOTARE

Irina Breahnă. Calculul inferențelor direcționale în limbile franceză și română: abordări traductologice. Teză de doctor habilitat în filologie. Chișinău, 2021.

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 337 de titluri, 3 anexe, 265 de pagini de text de bază, 7 figuri, 21 de tabele. Rezultatele obținute sunt publicate în 2 monografii, 1 lucrare didactică și 19 studii științifice.

Cuvinte-cheie: inferență, Modelul Inferențelor Direcționale (MID), calculul inferențelor direcționale, Teoria pertinenței (TP), efort cognitiv, efect contextual, context, ipoteză contextuală, informație conceptuală, informație procedurală, unitate de traducere, traducere, timp verbal, referință temporală, subdeterminare lingvistică.

Scopul lucrării: într-o primă etapă, validarea experimentală a MID pe materialul limbii române și determinarea particularităților generate de calculul inferențelor direcționale în această limbă; într-o a doua etapă, plasarea calculului inferențial într-o perspectivă traductologică, prin formalizarea unei subunități de traducere direcționale.

Obiectivele cercetării: -să identificăm principalele problematice legate de subiectul temporalității în cadrul lingvisticii și filosofiei limbii; -să descriem principiile de bază ale MID, algoritmul și ierarhia informațională pe care acesta le preconizează pentru calculul inferențial direcțional; -să elaborăm designul experimental, pentru validarea MID în limba română; -să desfășurăm prima etapă de validare experimentală a MID, cu participarea unui eșantion de subiecți locutori nativi de limbă română; -să desfășurăm a doua etapă de validare experimentală a MID, în care interpretăm rezultatele obținute în prima etapă, identificând particularitățile calculului inferențial în limba română și determinând implicațiile teoretice ale acestuia din punct de vedere pragmatic și traductologic; -să extrapolăm rezultatele obținute la domeniul traductologiei, prin avansarea unui model teoretic de subunitate de traducere direcțională; -să formalizăm subunitatea de traducere direcțională propusă în cadrul unui model structural și funcțional; -să propunem căi prin care subunitatea de traducere direcțională poate fi corelată cu noțiunea de „greșeală de traducere” și/sau aplicată independent într-un context didactic de formare a traducătorilor.

Noutatea și originalitatea științifică: MID a fost validat în limba română prin intermediul unui studiu experimental, iar rezultatele au fost formalizate în cadrul unei noi unități de traducere – subunitatea de traducere direcțională.

Rezultatele obținute care au determinat crearea unei noi direcții științifice și au soluționat o problemă științifică, aplicativă, de importanță majoră: rezidă în demonstrarea experimentală a prevederilor MID, ceea ce a condus la clarificarea particularităților calculului inferențial direcțional în limba română, creând baza teoretică pentru formalizarea unui model de subunitate de traducere direcțională.

Semnificația teoretică: validarea experimentală a MID confirmă faptul că acest model teoretic este valabil în afara particularităților unei singure limbi: interpretarea dinamicii temporale în limba română corespunde algoritmului general de calcul inferențial preconizat de MID. Considerăm importantă formalizarea calculului inferențial direcțional sub forma unei subunități de traducere.

Valoarea aplicativă: s-a ilustrat în ce mod dimensiunea normativă a limbii poate fi completată, în perspectivă didactică, dar și științifică, cu contribuțiile cadrelor teoretice de orientare cognitivă; s-a indicat cum o teorie a traducerii bazată pe TP poate ghida practic activitatea specialistului sau a formatorului de specialiști din domeniu; s-a formulat o propunere de demers didactic în care subunitatea de traducere direcțională, corelată cu greșeala de traducere sau cu alte fenomene de decalaj, poate fi valorificată într-o optică de cercetare-acțiune de către formator și într-un instrument de autoreflexie de către cursantul înrolat într-un program de traducere sau chiar de către un traducător profesionist.

Implementarea rezultatelor științifice: în lucrări științifice și comunicări în cadrul manifestărilor științifice naționale și internaționale; în cadrul cursurilor de „Introducere în traductologie” și „Traducere consecutivă” predate la USM, Facultatea de Litere, Departamentul traducere, interpretare și lingvistică aplicată.

ANNOTATION

Irina Breahnă. *The computation of directional inferences in Romanian and French: a traductological approach. Habilitation Thesis in Philology. Chisinau, 2021.*

Structure of Dissertation: Introduction, four chapters, General Conclusions and Recommendations, Bibliography (337 sources), 3 appendices, 7 figures, 21 tables, 265 pages of main text. The obtained results were published in 22 scientific works.

Key words: inference, the directional (inference) model (MID), computation of directional inferences, Relevance theory, processing (cognitive) effort, contextual effect, context, contextual assumption, conceptual information (encoding), procedural information (encoding), translation unit, translation, tense, temporal reference, linguistic underdeterminacy (underspecified linguistic interpretation).

Purpose of the thesis: as a first step, experimental validation of the directional model in Romanian, in order to establish the peculiarities of the computation of directional inferences; as a second step, the formalization of a directional translation subunit by approaching the computation of directional inferences in French and Romanian from the translation process perspective.

Objectives of the thesis: - to identify the main issues related to the subject of temporality in linguistics and philosophy of language; - to describe the basic principles of MID, the algorithm and the hierarchy of information that it posits for the computation of directional inferences; - to design the experimental study for validation of MID in Romanian; - to carry out the first stage of the experimental validation of MID; - to carry out the second stage of the experimental validation of MID by interpreting the results obtained in the first stage and identifying the peculiarities of the computation of directional inferences in Romanian, determining the theoretical implications from a pragmatic and traductological perspective; - to extrapolate the results to the field of translation studies, by advancing a theoretical model of a directional translation subunit; - to formalize the directional translation subunit proposed within a structural and functional model; - to propose ways in which the directional translation subunit can be correlated with the notion of “translation error” and/or applied independently in a learning environment *e.g.* translator training.

Scientific novelty and originality: the directional (inference) model was validated in Romanian using an experimental study, and the results were formalized in a new translation unit – the directional translation subunit.

Solved scientific problem: the experimental validation of the directional (inference) model led to the clarification of the peculiarities of the computation of directional inferences in Romanian, creating the theoretical basis for the formalization of a directional translation subunit.

Theoretical significance: the experimental validation of MID confirms the fact that this theoretical model is valid outside the characteristics of a single language: the interpretation of temporal dynamic in Romanian corresponds to the general inferential algorithm posited by MID. The theoretical significance stems also from the formalization of the computation of directional inferences in a translation subunit model – a component part of the general inferential processes that occur during interlingual communication.

The applied value: it was shown how the normative dimension of language can be completed, from a learning but also from a scientific perspective, with contributions originating in cognitive-oriented frameworks (Relevance theory, the directional (inference) model); it has been argued that a theory of translation based on Relevance can guide the theory and practice of translation and the training of future translators; a teaching-oriented proposal has been formulated in which the directional translation subunit, correlated with the concept of “translation error” or other type of incongruences, can be applied in an Action research by the trainer and as an instrument of self-reflection by the trainee enrolled in a translation program or even by a professional translator.

Results implementation: in scientific papers and reports presented at national and international scientific events; in university courses such as “Introduction to Translation Studies” and “Consecutive Translation” taught at MSU, Faculty of Letters, Department of Translation, Interpreting and Applied Linguistics.

АННОТАЦИЯ

Бряхнэ Ирина. Вычисление инференционных направлений во французском и румынском языках: аспекты, связанные с теорией перевода. Диссертация на соискание ученой степени хабилитированного доктора филологических наук. Кишинэу, 2021.

Структура диссертации: диссертация состоит из введения, трех глав, общих выводов и рекомендаций, библиографии (337 источников), 7 фигур, 21 таблицы и 3 приложений. Основной текст диссертации изложен на 265 страницах. Полученные результаты опубликованы в 22 научных статьях и работах.

Ключевые слова: Модель Инференционных Направлений (МИН), вычисление инференционных направлений, инференция, Теория релевантности, когнитивное усилие, контекстуальный эффект, контекст, контекстуальные гипотезы (допущения), концептуальное и процедурное кодирование информации, минимальная единица перевода, перевод, время глагола, временная референция, лингвистическая неопределенность.

Цель работы: на первом этапе экспериментальная проверка МИН на материале румынского языка для установления особенностей вычисления инференционных направлений; на втором этапе - формализация минимальной единицы перевода с точки зрения процесса перевода.

Задачи исследования: выявить основные проблемы, связанные с предметом временной референции в лингвистике и философии языка; описать основные принципы МИН, алгоритм и иерархию информации, которую модель устанавливает для вычисления инференционных направлений; планирование эксперимента для проверки МИН на румынском языке; провести первый этап экспериментальной проверки МИН; провести второй этап экспериментальной проверки МИН путем интерпретации результатов, полученных на первом этапе, и выявить особенности вычисления инференционных направлений в румынском языке, определяя теоретические аспекты прагматики и теории перевода; - экстраполировать результаты на область теории перевода, предлагая теоретическую модель субъединицы перевода выражающей направление; разработать структурно-функциональную модель субъединицы перевода, выражающей направление; предложить способы соотношения субъединицы перевода, выражающей направление, с понятием «ошибка переводчика» и / или для независимого применения для подготовки переводчиков.

Научная новизна и оригинальность исследования: МИН проверена на материале румынского языка с помощью экспериментального исследования, а результаты формализованы в новой единице перевода - субъединице перевода, выражающей направление.

Решенная научная задача: экспериментальная проверка МИН привела к выяснению особенностей вычисления инференционных направлений в румынском языке, предоставив теоретическую основу для формализации субъединицы перевода, выражающей направление.

Теоретическая значимость работы: экспериментальная проверка МИН подтверждает, что эта теоретическая модель действительна за пределами характеристик одного языка: интерпретация временной динамики в румынском языке соответствует общему алгоритму, установленному МИН. Теоретическое значение простирается также из формализации вычисления инференционных направлений в модель субъединицы перевода - составной части общих инференционных процессов, которые происходят во время межязыкового общения.

Практическая значимость исследования: показано, как можно, с дидактической и научной точек зрения, дополнить языковую норму за счет достижений когнитивной лингвистики; принцип релевантности может служить основой для теоретического и практического подхода к переводу, а также для подготовки будущих переводчиков; сформулировано предложение для применения субъединицы перевода, выражающей направление преподавателем в исследовательских целях, и студентом или профессиональным переводчиком как инструментом саморефлексии.

Внедрение научных результатов: в научных статьях и докладах, представленных на национальных и международных конференциях; в университетских курсах, таких как «Введение в теорию перевода» и «Последовательный перевод», преподаваемых в МГУ, на филологическом факультете, кафедре перевода, устного перевода и прикладной лингвистики.

IRINA BREAHNĂ

**CALCULUL INFERENȚELOR DIREȚIONALE ÎN LIMBILE
FRANCEZĂ ȘI ROMÂNĂ: ABORDĂRI TRADUCTOLOGICE**

621.05. SEMIOTICĂ; SEMANTICĂ; PRAGMATICĂ

Rezumatul tezei de doctor habilitat în filologie

Aprobat spre tipar: 16.09.2021	Formatul hârtiei 60x84 1/16
Hârtie offset. Tipar offset.	Tiraj ex. 30
Coli de tipar: 4.7	

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici 60, MD-2009
Republica Moldova